

DOMOKOS Áron

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Neveléstudományi Intézet

ORCID: 0000-0002-7615-3332

domokos.aron@uni-mate.hu

A tízfilléres sátán*Közelítések a ponyvához**– különös tekintettel**a Friss Újság Színes Regénytárának
(1935–1942) ponyvafüzeteire*

Egyes adatok szerint a negyvenes évek elejére a pengős regények havonta 200.000, az ötvenfilléresek 150.000, a húszfilléresek 1.200.000, a tízfilléres füzetek pedig 2.000.000 példányban jelentek meg. Ha a két világháború közötti, ill. a negyvenes évekbeli ponyva világát („a ponyva aranykorát”) vizsgáljuk, több szempontból érdemes hozzáállni a munkához. Az intézményi struktúrák szintje mellett (kiadók, stratégiák, sorozatok), az állam kontra piac viszonylatára („kultúrharc”: szabályozások, rendeletek), a nyilvánosság diskurzusrendjeire (viták a ponyváról), a műfajokra (vadnyugati, légiós, feltalálás, ifjúsági, fantasztikus stb.) és befogadók szempontjaira is tekintettel kell lenni. Tanulmányomban az 1935 és 1942 között, kéthetente megjelenő, tíz fillérért árult, több mint 200 címet közlő Friss Újság Színes Regénytára sorozatát mutatom be úgy, hogy közben a sorozatot kiadó Friss Újság napilapot és a korabeli konkurens ponyvákat is szem előtt tartom. Célom, hogy egy ponyvaelméleti rendszer alapjait lefektetve kimutassam a háborús légkör hatásait a Friss Újság-ponyvákra.

Kulcsszavak: tömegkultúra, tömegkönyv, ponyva, 2. világháború, Friss Újság Színes Regénytára

„És most nem tudom, mit tegyek,
öljek-e, vagy olvassak ponyvát.
Ösztöneim az életet,
a kegyetlenkedőt nem unnák.”
(József Attila: Az Eszmélet előzményei.)

A ponyvairodalom halálos áldozata

1927. szeptember 21-én, szerdán a *Friss Újság* bűnügyi és bulvárhírvonatában egy tragikus hír látott napvilágot Brezovszki János 17 éves szabóinasról, aki aznap a Petőfi Sándor utca 9. számú ház negyedik emeletéről levette magát szörnyethalt:

„A fiatal szabóinas – magyarázza tovább a szöveg – állandóan kalandos tervekkel foglalkozott, folyton exotikus utazásokról álmodozott és állandóan a ponyvairodalom rémregényeit olvasta. Ezek az olvasmányok teljesen megzavarták az elméjét, magát hősnak, vezérnek, elefántvadásznak képzelte és úgy akart élni, mint a ponyvaregények hősei. Ma délelőtt főnöke a városba küldte, amikor visszatért, átvette magát a korlátot és összezúzott tagokkal terült el a földön” (Anonymus 1927:4).

A cikk „A ponyvairodalom halálos áldozata”¹ címen jelent meg, és mind témájában, mind attitűdjében, vagyis a ponyvaregények megvetésében, nem számított ritkaságnak. A

¹ A két háború közötti, az urbanizálódással, a kegyetlen üzleti versengésekkel és gazdasági világválsággal megugró öngyilkosságok, illetve a róluk szóló hírek száma amúgy döbbenetes. Ennek hátteréről bővebben lásd: Sipos 2020.

ponyvával kapcsolatos elégedetlenség, az esztétikai és politikai-morális pánik különféle megfogalmazásaiból (állandó jelzőjük az 'alantas'²), a 19. sz. második felétől egészen máig hangos a magaskultúra (az 1880-as „ponyvavitában”, de jóval később is a *Nyugattól* a *Színházi Magazinig* sok helyütt tematizálják a kérdéskört) és a sajtó³, textusaikból több kötetet kitelne. Egy 1922-es tudósítás például „*Budapest legújabb betegségének*” nevezte a ponyvafüzetek vásárlását, és az olyan műveket, mint a *Buffalo Bill*-, a *Harry Piel*-, a *Doktor Kubb*-, a *Miszter Herkules*-, *Proff Szfinx*- vagy a *Nick Carter*-regények⁴, „*zsebben hordható fertőnek*” titulálta, melyeket „*inasok, kereskedősegedek, masamódlányok, kishivatalnokok és a mozi többi andalgói*” olvasnak (Anonymus 1922:7). A különböző kiadóvállalatokhoz tartozó lapok szemrehányásainak némiképp ellentmond, hogy idővel maguk is bele-belevágtak a ponyvabizniszbe. A *Friss Újság* napilap, miközben lelkesen kárhoztatta a ponyvát, bűnügyi hírek és folytatásos kalandregények garmadájával árasztotta el a hasábjait, 1929-től *Színes Regénytár* címen pedig afféle romantikus zsebfüzet-sorozatot is indított, végül 1935-től a *Friss Újság Színes Regénytára* címen egy pompás grafikájú, sárga fedelű ponyvafüzet-sorozattal rukkolt elő! Az 1942-ig fennálló széria kéthetente megjelenő, kalandos történeteire alig 10 fillér dukált. Tanulmányom első fele a ponyvafüzet „műfaját”, e tömegnyomtatvány modern történetét, interdiszciplináris kutatási aspektusait igyekszik tisztázni, második fele pedig magát a *Friss Újság Színes Regénytára* című sorozatot tárgyalja, különös tekintettel annak a II. világháború beárnyékolta időszakára.

1. kép: *Mi a ponyva? Ankét (illusztráció) – Színházi Magazin, 1942. júl. 22–28. 31. sz. 8.*

² A korszak ponyváiról sok érdekességet közlő, kiváló Révay József visszatérő jelzője ez (Révay, 2007). A két világháború közötti népkönyvtári törekvésekről és a ponyva elleni küzdelemről, mely szerint még a nem-olvasás is jobb, mint a ponyvamérgezés, itt olvashatni bővebben: Belovári (2011: 156–164) és Belovári (2013: 101–103).

³ „A ponyva kultúrpolitikai vonatkozásai, ideológia-hordozó és propagandisztikus szerepe, morális aspektusai, gazdasági szempontjai és kiadáspolitikája, az olvasás demokratizálódásával és az olvasók lelki szükségleteivel foglalkozó kérdései – írja például Kiss Gábor Zoltán – többnyire a napi, kisebb mértékben az irodalmi sajtóban csapódtak le” (Kiss 2010: 97).

⁴ Igen, az olvasónak joggal jut eszébe Tamási Áron *Ábel a rengetegbenje* és Ottlik Géza *Iskola a határonja*, hisz kamaszhőseiknek is ezek a napi betevőjük egy időben. A *Budában* például ezt olvashatjuk: „...pedig nekem ezek a tarka Nick Carterek még néhány Professzor Szfinx, Doktor Klub, olyan fontos volt, hogy beletartoztak mind-abbba, amit magammal szeretnék majd vinni a túlvilágba” (Ottlik 1997: 356).

Nyomozás a ponyva után

A könyvet – tartja a könyvtörténész szakma – globális látásmóddal kell megközelíteni. Olyan problémaként, „mely egyszerre tartalmaz technikátörténeti, gazdaságtörténeti, társadalom-, szellem- és kultúrtörténeti, szimbolika-, adott esetben művészettörténeti stb. szempontokat; vagyis az időben visszafelé haladva mint a tanulmány tárgyát létrehozó struktúrák és hálózatok együttesének a termékét” (Barbier 2005: 349). Ebben a komplex rendszerben az alfabetizáció mértéke, a közoktatás megléte/színvonala, az adott régió/ország termelési módja, politikai berendezkedése, a lakosság nagysága, rétegzettsége/osztályszerkezete és szabadidő-struktúrája épp annyira hat az olvasási/könyvhasználati módokra/szokásokra, mint a könyvkereskedelem globalizálódása (illetve lokális szabályozásai), a szerzői jogok kérdése, vagy mint a (médiá)technológiai innovációk és a kommunikáció újabb és újabb hordozóinak a megjelenése. (Domokos 2016: 374). A ponyva (mint ahogy amúgy a „szépirodalom” egészének) definiálásával épp ezért az árnyaltabban gondolkodó kritikus kortársak, a piaci viszonyokba belenyúló állami tisztviselők és az elemző utókor⁵ is csínján bánik: inkább több, egymással mindig összefüggő, de történetileg változó tulajdonsággal igyekeznek leírni. A ponyva vizsgálatát segítő, csak az árutermelés/tömegtermelés/tömegkultúra fogalmi keretein belül⁶ értelmezhető, már kutatott vagy kutatásra érdemes könyvkiadási jellemzők a következők:

a) *célcsoport*: a ponyva esetében ez eleinte a „nép”, mely az erősödő polgárosulással, a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásával (Habermas 1971), a kötelezővé tett népoktatással, az olvasás demokratizálódásával – az olvasói ízlés is egyre jobban differenciálódik: lásd munkásság, kispolgárság, a heterogénebb „középosztály”, női olvasók, ifjúság, gyerekek stb. A kiadók mindezt vagy úgynevezett piacszegmentációval (sorozatokkal, alzsánerekkel) igyekeznek lefedni, vagy eleve több csoportot szólítanak meg egyszerre – a teljes közérthetőség⁷ jegyében (pl. az *Egyetemes regénytár*- vagy a *Milliók Könyve*-sorozatok⁸ és társaik);

b) *funkció*: az ismeretközlés/oktatás és a szórakoztatás mint célok különböző arányokban valósulnak meg a ponyva életében. Bár az okítva szórakoztatás eszméje időről időre

⁵ A legfontosabb szerzők – Pogány Péter kikerülhetetlen alap kutatásait, majd Békés Istvánt és Simon Zoltánt követően –, akik a ponyva 20. századi történetéről írtak: Bálint Gábor, Csáki Pál, Császtvay Tünde, Grób László, Halász Péter, Kiss Gábor Zoltán, Lányi András, Thuróczy Gergely és Veres András. A modern, két világháború közötti ponyva kutatásában Bálint Gábor kutatásai-tanulmányai és Grób László bibliográfiai kötetei alapvetőnek számítanak. Az utóbbi felvezető bibliográfiai kötetében így ír: „Vajh minden ponyva ócska fércmű, mely, ha nem is máglyára való, de legalábbis cenzorért kiált – vagy pedig megvannak a maga kiemelkedő kvalitású darabjai a sűrű tömegtermelés mellett? Nem célunk itt és most ezen vitába belemerülni, még csak hozzá szólni sem, kötetünknek nem lévén feladata. (...) Egyszerűen csak a teljes feledéstől szeretnénk megóvni a XX. századi magyar könyvészet egy jelentős szegmensét” (Grób 2012: 9).

⁶ Két könyvkiadási elvet idéznék ennek alátámasztására: 1.: „... alaptörvény (a könyvkiadásban), aki nem kalkulál helyesen – tönkremegy...” és 2.: „kiváló és nagybecsű könyvek... nem számíthatnak nagy olvasóközönségre” (Kálai 1936: 2-3).

⁷ A különböző társadalmi osztályú, hátterű, képzettségű, sok esetben bevándorló státuszú, potenciális olvasók számára a közérthetőség minden országban alapvető fontosságú volt (Huck 2013). Hauser Arnold ugyanakkor nemcsak az irodalom példátlan demokratizálódásáról, de az olvasóközönség ízlésének nivellálódásáról is beszél. Úgy látja, sosem fordult elő, hogy ennyire különböző társadalmi és ennyire eltérő műveltségű rétegek ennyire azonos érzelmekkel méltányoltak volna valamely művészetet (Hauser 1982). A demokratizálódás az elnevezésekben is tükröződik. (Pl. a *Vasárnapi Könyv* című képes hetilap harmincfilléres *Mindenki Könyve* című zsebkönyvsorozata.)

⁸ A nagyalakú *Milliók Könyve*-füzetek kizárólag szépprózát foglalt magába, „Jókaitól, Krúdytól és Mikszáthtól kezdve Herczeg Ferencen és Turgenyevén át Courths-Mahlerig, Conan Doyle-ig és az irodalmi emlékezetből kiesett szerzőkig széles palettán mozgott –, ám áránál fogva joggal nevezhette volna magát »Olcsó Könyvtár«-nak is, ugyanis a kötetekért kért 24 fillér megfelelt két példány napilap árának” (Tellér 2023: 139).

feltámad egyes kiadók stratégiájában, a fő csapásirány mindvégig a szórakoztatás marad. Társadalomkritikai horizontról a rekreációs funkció a társadalmi valóság elfedéseként, a fennálló, elnyomó hatalmat legitimáló szándékként, befogadói oldalról pedig eszképzismusként fogalmazódik meg. (Idekapcsolódó kérdés a még ritkábban vizsgált „ismeretközlő ponyva” zsánere⁹);

c) *terjesztési mód*: a ponyvát eleinte – köztudottan – különféle vásárok alkalmával, ponyván/deszván terjesztették, majd minisztériumi engedéllyel működő, jutalék után dolgozó házaló ügynöki (kolportázs) módszerrel, később újságosbódékból/trafiktózsdeken, szatócsboltokban, vasúti állomások könyvesboltjaiban (esetleg – az 1930 évek végétől – IBUSZ-pavilonokban) és az utcán, a rikkancsok¹⁰ intézményén (ezt szintén kolportáznak hívják egyesek) keresztül vagy postai úton. A műfaj/szövegcsoporthoz/kiadvány megnevezésének (‘ponyvaregény’, ‘ponyvafüzet’, ‘Kolportage Roman/kolportázsregény’ vagy ‘trafikarski roman’) egyik nagy csoportja tehát a terjesztési módhoz kapcsolódik;

d) *előállítás/médiatechnológia*: a folyamatosan fejlődő, modern nyomdatechnikai megoldások (pl. mélynyomós rotációs gépek, később golyóscsapágyas rotációs gépek stb.) alkalmazása alapvető fontosságú a ponyva életében, mint ahogy az olcsóbb rotációs papíré is, mely gyorsan „ronggyá” olvasható¹¹;

e) *terjedelem*: a pár oldalas nyomtatványtól a regényfolyóiratokon át a „klasszikus” ponyvafüzetekig (90 ezer leütés) és a könyvterjedelmű kiadványokig terjedhet a skála;

f) *formátum, borító, illusztráció, paratextusok*: a ponyva egyik főbb karakterisztikumának tartható a formátum is. Triviális, ám mégsem árt leszögezni, hogy az egész ponyva-univerzum elsősorban az úgynevezett puhafedeles kiadványok alá sorolható. A zsebkönyvmérettől (15-16 cm) – mely a Manutius-féle könyvektől kezdve a *chapbook*-okig a 19. századra külön médiummá/kiadványtípussá is válik¹² – az újság nagyságú lapokig (26-28 cm), a negyedréttől a nyolcad- és tizenhatodrétig mindenféle méret és alak előfordul a kiadástörténetben.¹³ A borító, a könyv arca (Domokos 2014: 36) szintén egyre fontosabbá válik a tömegkönyvek puhafedeles korában: fő feladatuk az olvasó tetszésének felkeltésén kívül a kiadói sorozat azonnali beazonosítása, illetve kiemelése a többi termék közül. A sorozaton belül színekódokat is alkalmazhatnak, hogy az alszánerek is azonosíthatók legyenek.

g) *árképzés*: a másik nagy jellemző esetében a hívószó – az olcsóság. (A műfaji elnevezések második nagy csoportja az árhoz kapcsolódik: *tízfilléres regény, krajcáros regény,*

⁹ Egy 1943-as *Népszava*-cikk „tudományos ponyvairodalomnak” és „tudományos giccsirodalomnak” azokat az írásokat nevezi, melyek mindent „az egyén, az egyes ember szempontjából néznek, és a kollektív, a társadalmi, az egyetemes nézőpontot teljesen figyelmen kívül hagyják” (Anonymus 1943: 5).

¹⁰ A rikkancsokról és a rikkancsengedélyről bővebben lásd Buzinkay (1997: 2–3) és Voit (2000: 9).

¹¹ „Aki már látott penészedő ponyvaregényeket pincékben, padlásokon rohadni, vagy egyszerűen csak valamelyik sarokba dobva, illetve összekötözve az árokparton, az sejtheti, hogy a könyvészeti kód és a kiadástechnika döntő befolyást gyakorol az olvasmányok hosszabb-rövidebb távú sorsára. Ez a materiális tényező egyrészt nagyon szembetűnő, ha a ponyváról beszélünk, másrészt a 20. század folyamán jelentős változáson (és átértékelődésen) ment keresztül, tehát bármilyen furcsa sokak számára, történeti karakterrel rendelkezik” (H. Nagy 2022: 135).

¹² Az almanachnak, irodalmi zsebkönyvnek vagy egyszerűen zsebkönyvnek (das Taschenbuch) nevezett kiadvány több száz oldalas is lehetett: az olykor tisztán irodalmi, olykor vegyes műfajú, antológiaszerű, olykor tudományterületeket megcélzó (pl. Katonai zsebkönyv, Zsebkönyv a gyógyszerészek számára) kötetekkel kapcsolatban az Grimm-szótár a tartalmi komplexitását és az évenkénti megjelenését emeli ki (Fetzer, 2019).

¹³ A korabeli humor szájára is veszi a formátumok közti versengést. A *Borsszem Jankó*-ban két kiadói ember így beszélget: „– Az én regénytáram lepedőalakú. – Az enyém télikabát zsebébe való. – Most én is megkisebbitem a formát. Dunna és vánkosalakú könyveket adok ki. – Én meg tavaszi kabát, átmeneti kabát zsebébe és mellényzsebbe való. – Én törülközőalakú regénytáron gondolkozom. – Én meg kulcslyukon beadhatom. A nyájas olvasónak nem is kell az ajtaját kinyitnia, hogy olvasnivalóhoz jusson. – Legközelebbi kiadványom útipárna alakú lesz. – Engem nem főz le! Az enyém befér a köröm alá. Aki olvasni akar, az egyszerűen kipiszkálja” (Anonymus 1917: 2.)

pengős regény, penny dreadful, Dime novel – hatcentes regény, Groschenheft/Groschenroman – garasos regény stb.) A példányszámmal összefüggően a vezérelv: minél olcsóbb darabja, annál nagyobb példányszámban kell nyomtatni/terjeszteni – és fordítva;

h) *példányszám*: a példányszámok a ponyva esetében, szemben például az úgynevezett szépirodalommal (ahol Magyarországon maximum párezer példány a plafon), mint majd látni fogjuk, a százezres vagy milliós nagyságrendet is elérik;

i) *rendszeresség*: a szerialitás a populáris kultúra nehezen túlbecsülhető eleme. A ponyvák esetében a rendszerességnek a hatheti megjelenéstől a heti kétszeri megjelenésig sok változata van;

j) *tartalom/téma*: bűnügyi/detektív-, kaland-, romantikus, esetleg fantasztikus vagy rémisztő témák (illetve ezek mixtúrái) a magyarországi ponyvák alapszánerei. A népszerű zsánerek-alzánerek¹⁴ természetükből adódóan fomalizáltak-sablonizáltak, konvencionálisak, a szabályoktól eltérni nem tanácsos. Rejtő Jenő az, aki műveinek egy részében e kötött motívumkészletekre úgy képes reflektálni, hogy a paródia és az eredeti zsáner szabályai is működni tudnak (Lányi 1988: 191; Veres 2007: 381; Deczki 2018: 111). Az alzánerek közül Magyarországon a detektívtörténetek messze a legnépszerűbbek.¹⁵

k) *esztétikai/poétikai érték*: a kritikák általában a pongyola, igénytelen nyelvezetre és laza vagy logikátlan dramaturgiára/szerkezetre, következetlenségekre, a karakterek kidolgozatlanóságára, a konfliktusok hiteltelenségére, a valóság ábrázolásának hiányára irányulnak. Az értékes (szép-) irodalom-értéktelen ponyva hibás oppozíciója (Bárány 2011) itt képződik meg, s minden alkalommal a nemesponyvát, azaz az 'igényes lektúrt' kiáltják ki a „megoldásnak”. A nemesponyvák, minden jószándék és állami támogatás ellenére, soha nem vonzották igazán a ponyvára vágyókat;

l) *etikai érték, ideológiai vonatkozások*: a ponyvát az adott kor uralkodó osztályának normarendszeréhez való viszonya alapján kegyetlennek, erkölcsrombolónak, giccsnek, szexuálisan túlfűtöttnek („*ellenségeink a rúzs, a kurta szoknya, és a ponyvaregény*”) esetleg vallástalannak vagy nemzetietlennek/kozmpolitának szokták minősíteni. Baloldalról ezzel nagyrészt egyetértve pedig a kapitalista polgári társadalom hamis értékrendszerének propagandájaként, s a proletár öntudatra ébresztés jellegzetes akadályának látják.¹⁶ A kritika visszatérő metaforái az orvostudományból származnak: lélekmérgező, fertőző, kárteknony, fekélyes, megméltelyező esetleg bűnre izgató stb.;

¹⁴ A populáris zsánerekben rejlő üzleti lehetőségekre a magukat „igényesebbként” pozicionáló kiadók is felfigyeltek, s igyekeztek beilleszteni őket saját profiljukba. „Ezzel – írja H. Nagy Péter – megkezdődött a magazinkultúrából és a ponyvafüzetekből a könyvkiadásba átemelt műfajok térhódítása (újabb expanziója), amely természetesen együtt járt ezeknek a kiadványoknak a tudatos, a ponyvától eltérő megtervezésével” (H. Nagy 2022:136).

A Palladis Rt. például az 1920-as, 1930-as évek, Európában talán legnépszerűbb krimi- és kalandregényíróját, Edgar Wallace-t nemcsak puhafedeles ponyvában (Pengős Regények), hanem több kötetben, „művészi díszítésű, finom, egész angol vászonkötésben, dús aranyozással, külön tokban” is forgalmazta, igen magas áron.

¹⁵ „Kétségtelen, a detektívregény e káprázatos felburjánzásával ma már a legszakszerűbb irodalomtörténetnek is számolnia kell” – jegyzi meg már a 30-as évek végén az *Élet* újságírója (Sándor 1939: 615).

¹⁶ „A népnek csak ponyvaregények valók, hogy ne művelődhessék és így magasabb munkabért se jusson eszébe követelni – írja a *Népszava* –. Hallatlanul pimasz ez a nemzeti demokrácia!” (Anonymus 1906: 3). Vagy: „A magyar nincsetlen Jánosok állati sorban tengődnek, legnagyobb részüknek olvasmánya a füzetes ponyvaregény vagy a legalacsonyabb színvonalon álló négyfilléres lapok, szórakozásuk a kocsmá, a pálinka, nincsen beleszólásuk sem a község, sem az államügyeibe” (Weltner 1918: 4). A legtágabb kontextust Mátyás Teréz adja meg a *Korunkban*: „A filléres irodalom, a kapitalista piaci irodalomnak ez az új formája a könyv árujellegének betetőzését jelenti és jelenti egyben a tiszta irodalom mázából következtetett, a csak hatásra utazó, a csak tömegbutító, meztelen giccses... Célja a profiton kívül legfeljebb az, hogy a valóságot leplezze és hogy a kapitalista világrendet olyan világgé tüntesse fel, ahol végül is »minden vágy teljesül«, ahol a »szenvedésre boldogság« fakad, ha a »megváltó szerelem« és az Istenbe vetett »hit lámpása« vezérli az embereket, ahol, a »gondviselés útján« haladó ember néhány Wallace vagy Max Brand bonyodalmon át végül is elérkezik a »boldogság szigetére«” (Mátyás 1933: 146).

m) *olvasási/könyvhasználati mód*: vedd meg, olvasd el (villamoson, omnibuszon, vasúton, iskolában a pad alatt, este a takaró alatt, a strandon), aztán szabadulj meg tőle (esetleg: csereberéld vagy vidd fel a padlásra, de a könyvespolcon ne őrizd). „E kiadványok csak afféle múló napi szükséglet kielégítést szolgálták” (Thuróczy 2016: 161). A ponyvákat gyakran szó szerint szétolvasták: „az egyébként sem túl strapabíró köteteket addig forgatták, míg »saláta« nem lett belőlük, s utána kukába kerültek” – írja Grób László (Grób 2013: 6). Tegyük hozzá, a kölcsönbeadási szokások is erősek e műfajnál.¹⁷ A ponyva olvasási módja¹⁸ az extenzív-felületes sorozatolvasás¹⁹, az úgynevezett könyvhabzsolás vagy „olvasási düh”; a gyors olvasást gyors felejtés követi;

n) *szerező*: a korai ponyvakiadók maguk sem tartották mindig fontosnak közölni az alkotók nevét (mint ahogy a megjelenés idejét sem), s máig számos ismeretlen szerzőségű ponyva létezik. Lévén a ponyvakiadás a könyvkereskedelem egyik legprofitálisabb ágazata: a szerzői jogi viták-perек szinte folyamatosak. A későbbiekben ebben a műfajban lett a leggyakoribb az álnév, kivált az angolszász álnév használata. Ráadásként az irodalomtudomány sem nagyon foglalkozik velük, így az embernek az a benyomása támadhat, hogy a ponyvaszerzők fantomok, „nem léteznek”; külön kérdés ezen belül vagy e mellett, hogy a ponyvaszerző nők kétszeresen nem léteznek. A szerző beazonosítása, „származásának” kérdése a harmincas évek végének, negyvenes évek eljének egyre vadabb antiszemita légkörében válik afféle „nyomozási” vagy „feljelentési” feladattá.²⁰

o) *receptió*: a ponyvák „láthatatlan” műfajként vannak jelen a kulturális térben, ha szó van róluk, akkor vagy egyöntetűen (szövegek csoportjaként) kárhoztatják őket, vagy szintén egy szöveghalmazként (kultúrtörténetileg, médiumelméletileg) vizsgálják őket. Individuális (autonóm művekként) szövegelemzések alig kapcsolódnak hozzájuk;

p) *marketing*: a ponyvakiadványokkal kapcsolatos reklámügyi kérdések is messzire vezethetnek. Vizsgálhatók az adott ponyva/ponyvasorozat reklámjai a különböző médiafelületeken (a nagy lapkiadók vagy a maguk médiabirodalmán belül vagy keresztreklámozással hirdették az adott terméket), vizsgálhatók a különböző marketingfogások (ajándékok, jutalmak, versenyek, kedvezmények), és vizsgálhatók maguk a ponyvák is mint reklámhordozók (ahogy a következő részt vagy más könyveket és termékeket hirdetnek)!

q) *kiadó és profit*: az irodalom, a ponyva gazdaságtana, vagyis szerzői oldalról a honorárium, a kiadói részről a ráfordítás és bevétel kérdése, illetve a lap- és könyvkiadás tulajdonosi szerkezete-hálózatai²¹ külön értekezések tárgya. Idetartozik többek között az írók

¹⁷ A ponyvák számbavételét és kutatását kifejezetten nehezíti gyors elhasználódásuk és alacsony társadalmi presztízszük. Egyes sorozatokért mára az antikvár gyűjtők nagy összegeket is hajlandók kifizetni: <https://antikvaz.hu/bongesz/Pengos-filleres-ponyvaregenyek>

¹⁸ A ponyvahasználat ellentétének számít sok tekintetben az ún. 'ajándékkönyvek' (*Gift book*) csoportjának használata. A szintén a 19. században kiforrott könyvcsoport darabjai az átlag könyveknél „igényesebb” kivitelezésűek, gyakran erkölcsnemesítő szándékúak, drágábbak; a használóik-vásárlóik jellemzően hosszabban megőrzik az otthonaikban, de kevesebbet olvassák-forgatják őket, hisz a reprezentáció az egyik legfontosabb funkciójuk (Domokos 2016).

¹⁹ A 2010-es évektől megugró filmes, streaminges sorozatfogyasztás több tekintetben is hasonlít a száz évvel korábbi ponyvaolvasásra: konkuráló szolgáltatók, globális lefedettség, szerialitás, piacszegmentáció, ipari mennyiségű-professzionális termelés, zsánertematikák, extra magas profit, ideológiai nevelés, a status quo fenntartása, sorozatfalás és gyors felejtés.

²⁰ Egy jellegzetes ilyen kérdés 1941-ből: „melyik zsidó búj meg e furcsa angol név mögött?” (Bodnár, 1941: 9). A témáról bővebben lásd: Bálint 2001b: 484–487. A leleplező műfaj később is dívik: Anonymus 1944: 5.

²¹ A polgári korszak nagy lapkiadói (az állami támogatottságú lapok és magánvállalkozások), nagy könyves (kiadó és terjesztő) cégei (Révai Testvérek, Athenaeum, Franklin, Pallas, Singer és Wolfner, Szent István) és fiatalabb-agilis kiadók (Dante, Nova, Palladis stb.) ponyvakiadási és sorozatkiadási kísérleteinek összehasonlítása is izgalmas kutatási területté válhat.

anyagi gondjainak kérdése²², a ponyváért járó magasabb honorárium (hosszú időn keresztül rengeteg író „tartott el”), szemben az „értékes” irodalomért járó alacsonyabb bérezés konfliktusa, vagy a nyomdai munkások, kiadói alkalmazottak stb. tőkés kiadó(k) általi kizsákmányolása stb.;

r) *nemzetközi könyvkereskedelmi, kulturális-gazdasági transzferkapcsolatok*: a ponyvák terén a tartalmi átvételek, azaz fordítások mellett a médiatechnológiai újításoktól a különböző szövegtípusokig és kiadói ötletekig, valamint tulajdonlasi átfedésekig rengeteg kutatni való kapcsolat létezik: „A 19. század közepétől – írja Jacques Migozzi – egész Nyugat- és Közép-Európában megfigyelhető a populáris fikció nemzetközi és transzmediatikus importja/exportja, ami egyre intenzívebbé válik a 20. század első éveitől kezdve a nyomtatott fikciós alkotások szerializációjának (olcsó regénysorozatok, illusztrált füzetek gyerekek számára, ikonikussá váló hősokeket teremtő dime novelek) és a hetedik művészeti ág legitimációjának együttes hatására” (Migozzi 2016: 12);

q) *transzmedialitás*: a ponyvatörténetek különböző mediális feldolgozásainak (verses vs. prózai, színpadi, filmes, plakát/reklám-, egyes országokban képregényes változatainak) és egymásra hatásainak vizsgálata szintén fontos felismerésekkel szolgálhat;

r) *állami beavatkozás*: a ponyvatermelés „megregulázása” állandó téma az összes ponyvát kiadó országban²³. A mindenfajta kiadványra érvényes cenzúra mellett²⁴ különféle rendeletekkel, sajtótörvénnyel igyekeznek megakadályozni az utcai terjesztést, életkorhoz kötni a ponyva megvételét, ingyenes népkönyvtárakkal elcsatornázni az érdeklődést vagy állami szubvencióval ellenponyvát kiadni.²⁵ Magyarországon „1942-ig több-kevesebb lendülettel folyt a vita – ekkor azonban: a *Budapesti Közlöny* július 17-i számában megjelent egy miniszterelnöki rendelet, amely azt írta elő, hogy a három pengőnél olcsóbb áron forgalomba hozott könyvet, naptárt és füzetet rotációs, illetve íves nyomópapíron csak külön miniszterelnöki engedéllyel szabad előállítani. Ez volt a korabeli sajtó által »ponyvarendelethez« emlegetett jogszabály, amely a »selejtes« irodalmi termékek megjelenésének korlátozását volt hivatva szolgálni” (Grób 2022).

A felsoroltak közül mára elsősorban az *előállítás/médiatechnológia, a terjesztés módja, az árképzés-példányszám* faktori²⁶ és az *esztétikai-etikai vonatkozások* együttállásakor kerül elő a 'ponyva' megnevezés. Egyetérthetünk Benyovszky Krisztiánnal: „Összegezve

²² A megélhetés és a ponyvaírás gondolata már a 19. második felében is egyre több író fejében összekapcsolódott: „A hírlapírásból vagy a szerkesztői robotmunkából származó jövedelmek azonban ritkán és akkor is csak keveseknek nyújtottak tisztas megélhetést, ami főként az 1860-as, 1870-es években, tehát akkor okozott igazán gondot, amikor az irodalmi közélet és intézményrendszer újjászervezése zajlott. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy a korszak legjelentősebb, ma már klasszikusnak számító írói közül – szinte mindenki és más-más okból – megpróbálkozott a ponyvaírással” (Császtvay 1997: 246).

²³ Az 1910-es évek egyik átfogóbb igényű ponyvakritikusa, Ernst Schultze szerint a ponyvák vagy esztétikailag rosszak, és erkölcsileg közömbösek vagy irodalmilag és erkölcsileg egyaránt károsak (Schultze 1911).

²⁴ A Horthy-korszak cenzúrájának a működéséről Marosi Éva ezt írja: „Az 1914: 14. te. (sajtótörvény) szerint a nyomtatványokat krudában a helyileg illetékes rendőrhatalósághoz kell betervezni. A kapitányság nyomtatási engedélye birtokában a cenzúrázott kruda az elkészült kiadvány két példányával együtt a királyi ügyészségnek felülvizsgálatra bemutatandó, amely a terjesztést engedélyezi vagy letiltja. Ha az ügyészség pecsétjével ellátott nyomtatvány egyik példánya huszonnégy órán belül a nyomdába visszaérkezett: a terjesztést engedélyezték, de ha nem kapták vissza: letiltottnak minősült” (Marosi 1956: 315).

²⁵ A tankönyvpiac területén természetesen mindig erősebb volt az állami beavatkozás, Klebelsberg idején kevésbé, Hóman alatt jobban. Bővebben lásd: Albert B. 2006: 122.

²⁶ Az előállítás és árképzés együttes üzleti stratégiáját alkalmazta a két háború között például Szabó Dezső 80. számot megélt *Ludas Mátyás Füzetek* című sorozata, melyben tulajdonképpen az életművének nagy részét (novellák, tárcák, pamfletek, regények) kezdte publikálni. A havonta megjelenő füzet éves előfizetése 1 pengőre rúgott. Az 1942-es árképzési stratégiákat (a 3 pengőnél olcsóbbakat) ellehetetlenítő „ponyvarendelet” ezt az amúgy gazdaságilag nem túl sikeres kiadványt is bedöntötte.

elmondható, hogy az árusítás körülményei, a szöveghordozó igénytelensége és a kiadvány olcsósága együttesen vezettek oda, hogy mára, metonimikus jelentésmódosulás eredményeként (hely- és anyagbeli érintkezés), a ponyva kifejezés általános értelemben az értéktelen, selejt irodalom szinonimájává vált” (Benyovszky 2019: 21).

Út a „ponyvanagyhatalomig”

Mivel a ponyva a társadalomtörténeti változásokkal párhuzamosan a nemzetközi (a leg-erősebbek a német, osztrák, francia, brit, később az amerikai hatások, de más kisebb országok transzferhatása sem lebecsülhető) könyvkereskedelem különböző médiumai (kalendáriumok/almanachok, zsebkönyvek, bulvárlapok, regényújságok/regényfolyóiratok, folytatásos regények²⁷) és kereskedelmi formái (részüzet, kolportázs/házalás) közötti versenyben formálódott, fogalma koronként új és új jelentésekkel töltődött fel. Mindezek alapján a magyarországi ponyvának több, elnagyoltan tagolt generációjáról beszélhetünk a II. világháború végéig:

Népkönyv

A nyomtatott és kéziratos ponyvák hosszára nyúlt időszaka, a *népkönyv-generációja* az 1500-as évektől az 1810-es évek végéig tart. A szóbeliség-írásbeliség közötti, közköltészetű időszak célközönsége a paraszti, kézműves-, kiskereskedői réteg, az „ügyefogyott szegények.” (Pápai idézi Sonnevend 2011: 751). Célja az elsősorban a vallásos keretben szolgáltatott ismeretnyújtás és szórakoztatás. Főbb médiumai: énekeskönyvek, vőfélykönyvek, kalendáriumok, álmoskönyvek. Főbb zsánerei: verses históriák, allegorikus moralitások, mesterségdicséretetek, széphistóriák, mesék és mondák, műköltői alkotások.²⁸

Modernizálódó ponyva

A modernizálódó ponyva generációjának időszaka az 1800-as évek eleje és 1880-as évek közé tehető.²⁹ Az írni-olvasni tudás növekedésével (amihez maguk az ilyen-olyan ponyva-fajták is hozzájárultak!), a lassú nemzeti egységesüléssel a differenciálódó-urbanizálódó olvasóközönség szükségszerű ízlésváltozásával, a technológiai (távíró, dagerrotípiák, gőzmozdony) és nyomdatechnikai újításokkal és a még „globalizáltabbá” váló, kapitalizálódó könyvkereskedelemmel párhuzamosan a ponyvák új generációja a vallásos, verses megszólalás mellett az egyre nagyobb példányszámú világi prózai szövegeket is előtérbe tolja – egyre inkább témakörökre specializálódva. Főbb zsánerei: lovagtörténetek, kalandregények, szerelmi tragédiák, rémregények, betyárregények (pl. *Rózsa Sándor*-, *Angyal Bandi*-, *Zöld Marczy*-, *Rinaldo Rinaldini-sorozatok*), bűnügyek³⁰, gyűjteményes bűnügyi

²⁷ A tömegirodalom/tömegnyomtatvány/ponyva különböző regionális-nemzeti elnevezéseinek (Bibliothèque bleue, Volksbuch, chapbook, literatura de cordel), ill. különböző formátumainak egymásra hatásait itt most nem tárgyaljuk.

²⁸ A 17–19. sz. közötti ponyvák kereshető adatbázisa itt érhető el:

<https://ponyva-lendulet.iti.btk.mta.hu/menu.php>.

A közköltészetű anyagok és feldolgozásai itt: <https://www.reciti.hu/projektek/doromb>.

²⁹ Még a korabeli könyvkereskedők is így látják: „Az új aera a 80-as évek elején kezdődik, amikor a kultúrellet és a vásárok, különösen a főváros magyarságának rohamos fejlődésével és a könyvszükségletnek ezzel kapcsolatban álló óriási emelkedésével egyszerre nagy föllendülést észlelünk” (Ranschburg 1900: 12). Hasonlóan látja a médiakutató is: „Az új, tömegkulturális logika meggyökeresedése 1867 és a századforduló között gyorsul fel” (Kálai 2016: 31).

³⁰ Az USA-ban az 1860-as évektől indul el a vasúti közlekedés fellendülésével párhuzamosan a *Beadle's Dime Novels*-sorozat: a kéthetente megjelenő indián-, kaland- és bűnügyi történeteket közlő füzetekből 1865-re 4 millió fogyott el (Huck 2013: 35). Az 1930-as évekig fellelhető amerikai Dime novelek digitalizált változatai itt érhetőek el: <https://dimenovels.lib.niu.edu/>.

esetek (pitavalok), szabadságharcról szóló történetek, és továbbra is a ki nem múlt kalendáriumok/almanachok³¹ (és esetleg a világirodalmi remekei népnyelviesítve).

A korszak egyik legismertebb-leghírhedtebb kiadója-nyomdása-üzletembere, Buczászky Alajos *Tatár Péter regénykunyhója* című sorozata (1857–1874) a zsáner reprezentánsa.³² A ponyvairás a század második felére ugyanakkor szakmává válik (pl. Medve Imre, a Tatár Péter könyvek szerzője vagy Mártonffy Frigyes), akárcsak az értékesítése.³³ A ponyvairodalomra adott ellenreakcióként a „magas” irodalom a „nemesponyvakkal” igyekszik válaszolni.³⁴ Ilosvai Selymes Péter és Gvadányi József mellett Arany János is feltűnik a bevetett szerzők között, állandó húzónevükké azonban Jókai Mór, később Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc válnak. Az ezekben az időkben feltűnő-kifejlődő új médiumok egymással és a ponyvával is konkurálva keresztbe-kasul inspirálják egymást, s a kiadói ötletek is ide-oda cirkulálnak. Ilyenek például a napiújságok és az egészen más természetű, heti (képes, divat-, bulvár-) lapok, a lapokban közölt rém- és bűnügyi hírek, a folytatásos tárcaregények³⁵, a heti lapokhoz kapcsolódó ingyenes, illusztrált mellékletek/füzetecskék, a szépirodalmi regényfolyóiratok, a szépirodalmi zsebkönyvek/Taschenbuchok és a klasszikus-értékes vagy kortárs szépirodalmi alkotások olcsóbb sorozatkidadásai³⁶ (például *Olcsó Könyvtár*, *Magyar Könyvtár*, *Egyetemes regénytár* stb.³⁷).

Modern ponyva – ezüstkor

A modern ponyva első szakasza kb. az 1880-as évektől³⁸ az 1920-as évekig tart. Némiképp átmeneti próbálkozásnak tekinthetők a nyolcvanas évek nemes ponyvai: akár az olyan regényfolyóirat-kísérletek, mint a *Regényvilág* vagy a *Gondúzó*, akár az olyan népirodalmi vállalkozások, mint a *Jó könyvek*, vagy az olyan apró meséket, népies történeteket tartal-

³¹ Az 1860-as évek végére a képes kalendáriumok példányszáma 250-300 ezer között mozgott! (Kókay 1997).

³² A 33 füzetből álló sorozatról mélyrehatóan Mikos Éva írt: Mikos 2015.

³³ Szinte az összes manapság ismert és használt marketingtrükk készen állt a 19. sz. második felére a direkt marketingtől a promóciós ajándékozáson át a sorozatosításig vagy spin-offokig: „Ezekből a regényekből – emlékszik vissza szörnyülködve Révay Mór a folytatásos kiadványok jelenségére – az első 2–4 füzetet nagy tömegekben vitte magával a kolportőr és ezeket a füzeteket lerakta jóformán minden lakás ajtaja elé. A füzetekhez mellékelve volt egy prospektus, amelyben hátborzongató részletességgel el voltak mondva a szenzációk, amelyekben a mű bővelkedni fog. A füzetek hátlapján fel voltak sorolva a csábító ajándékok: órák, olajnyomatú képek és hasonló prémiumok, amikre az előfizetőnek jussa lesz, csak igen csekély portóköltés megtérítése ellenében. A spekuláció az volt, hogy ha akár a szakácsné, akár az úrnő, a kezébe jutó füzeteket el fogja olvasni, kíváncsi lesz az érdekesítő folytatásra, és meg fogja rendelni a regényt. Másnap azután be is állított a kolportőr a rendelő bárcával, amelyet legtöbb esetben csakugyan aláírt vagy a szakácsné, vagy az úrnő, de sokszor mind a kettő. Aki azután az ilyen rendelő-bárcát aláírta, az meg volt fogva hosszú-hosszú időkre, mert a regényt húzták száz, kétszáz, sőt háromszáz füzetten végig is és mikor azután valamikor mégis csak lehetetlen volt tovább húzni és be kellett fejezni, akkor jött a még érdekesebb folytatás, a személyek további sorsának kialakításával, néha a már eltemetett hősnek feltámasztásával, az átvett prémiumnak feltétlenül szükséges kiegészítésével, a szállított kép párjának ígéretével” (Révay 2006: 37).

³⁴ A kor nemes ponyvairól itt olvashatni bővebben: Domokos 2023 és Tóth 2023.

³⁵ A tárcaregény/feuilleton irodalom kialakulásáról a tárcaregény és a folytatásos regény különbségeiről, valamint Jókai Mór közreműködéséről a lehető legrészletesebben itt olvashatni: Hansági 2014.

³⁶ A *Magyar Könyvészet 1712–1920* mellett kiváló forrás ebben a tekintetben is a WIKIPÉDIA ponyvasorozat címszavai: https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_k%C3%B6nyvsorozatok_list%C3%A1ja. Izgalmas információk találhatóak a ponyvagyűjtők FB-oldalán is: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100010701852632>.

³⁷ A *Singer és Wolfner* kiadó által indított, húszezer példányban is elfogyó *Egyetemes Regénytár* című sorozat ötletét például „a német *Engelhorn Allgemeine Roman-Bibliothek* mintájára hozták létre” Török 2015: 383.

³⁸ A tömegkönyv nemzetközi piacának a robbanását a könyvtörténészek is erre az időszakra (1870–1890) teszik: Fullerton, 2016: 168–190.

mazó, rendkívül népszerű füzet-sorozatok, mint a *Magyar Mesemondó*. Egyértelműbb nyitánynak tekinthető Kiss József Szentesi Rudolf álnéven *Budapesti rejtelmek* című, tucatnyi füzetben közreadott, 1500 oldalas regénye.

Az osztályszerkezet további változásai (az ipari munkásság mellett „a józsefvárosi mama, meg a lipótvárosi bakfis” is elkezd olvasni, Ranschburg i.m. 13.), az új terjesztési formák (például 1895-től rikkancsok, 1910-től könyvautomaták³⁹) és az új médiumok (fonográf, rádió, mozi) megjelenései, az első világháború, a trianoni döntés (az ezzel járó nyelvi homogenitással), illetve a nyomában kialakult gazdasági válság még nagyobb kihívást jelentenek a ponyvaüzlet számára a szabadidőért és a zsebpénzért folyó versenyben. A Tatár Péter-ponyvák hagyományát folytatva az utcákat, szatócsboltokat, pályaudvari újságosokat, dohánytőzsdéket/trafikokat és az otthonokat⁴⁰ ellepik a tudatosabb zsánerkategoróriák mentén megtervezett, színes-grafikus felületű olcsó regényfüzetek, melyek már a „modern szórakoztató irodalom tiszta típusát képviselik” (Lányi 1995: 20).

2. kép: Az 1910-es, 1920-as évek ponyvai

A *Légrády*-féle Sherlock Holmes-sorozatot követve⁴¹ az első igazi ponyvasztár Magyarországon a már a bevezetőben is emlegetett, Amerikából importált, német kiadói kezdeményezéseket követően a világ minden nagyobb városában elterjedt⁴² Nick Carter. A *Nick Carter, Amerika legnagyobb detektívje-sorozat* – melynek egyes részeiből moziadaptációk és színpadi feldolgozások is készültek – 1908-ban indul el heti rendszerességgel a Nick Carter Kiadóvállalat jóvoltából (egy ideig fordításban, aztán magyar szellemírókkal⁴³),

³⁹ A *Mozgókönyvtár Vállalat* saját bevallása szerint 1908-ra 500 automatát szerelt fel országszerte a vasútállomásokon és vasútkocsikban (!), melyekből napi 1200-1500 könyvet is vásároltak az utazók (Anonymus 1908b: 14). A terjesztésnek ezen hazai módja (mely segítségével erotikus füzeteket, de Ady-novellásköteteket is árultak) egyelőre vakfolt a magyar könyvtörténetben. Mindenesetre az *Új Idők* egy 1912-es száma a „Kartomat”-ot még így reklámozza: „Az első tökéletes képeslevelezőlap-, könyv-, hírlap-, áru-, cukorka- és szivar-automata dohánytőzsdék számára berendezve.” A könyvautomata-reklámok a következő évektől eltűnnek az újságokból is.

⁴⁰ A kolportázs/házaló rendszer sok országban csúcsra jut. Ernst Jäger könyvtörténész a századforduló utáni osztrák könyvkereskedelemmel kapcsolatban már 8000 független kolportázkönyvesboltról beszél és 50.000 házalóról, akik az Osztrák Császárságban közel 2 millió vásárlót láttak el füzetekkel (Jäger 1988: 165).

⁴¹ A berlini *Verlagshaus für Volksliteratur und Kunst Kiadó* által 1907-ben elindított, Alfred Roloff-tervezte színes borítójú A4-es füzeteket valójában Kurt Matull és Theo von Blankensee írta. A pár év alatt több mint 230 történetet kiadó vállalkozást később Conan Doyle ügyvédei sikeresen megtámadták. A magyar sorozat sem váratott azonban sokáig magára, a német borítót meghagyva kiadták a 1910-es és az 1920-as években is. Bővebben: Anonymus 2017.

⁴² „Ezek a bűnügyi regények – írja egy kortárs megfigyelő, Balásy Dénes –, bámulatos, mennyire el vannak terjedve Európa szerte mindenfelé. Nick Carter, Sherlock Holmes. Ezeknek a rémregényeknek nagy negyedréttű, egyforma, rikító borítékú füzetet részünkről mi, anélkül, hogy kutattuk vagy fürkésztük volna, 1909-ben egyidőben vettük észre és láttuk kitéve, kifüggesztve: Velence, Milánó, Nizza, Lyon, Genf, München, Bécs és Budapest pályaudvarain, dohánytőzsdéiben és egyéb kirakataiban” (Balásy 1912: 15).

⁴³ „Kezdetben még mindig az Amerikában megjelent Nick Carter füzetek magyar fordításai kerültek nálunk piacra, de azután már ez se lett fontos. A legkülönbözőbb foglalkozású emberek keresték föl a Nick Carter »szerkesztőségét« és pár koronáért otthagyták hazai kisüstön főtt történeteiket... Zigány Árpád maga se tartotta titokban

majd a kiadó halála⁴⁴ után mások veszik át a stafétát. (Az OSZK adatbázisa szerint 1930-ig összesen több mint 170 címet jelentetnek meg a nevével.) Cartert hamarosan követik társai: a korabeli némafilmek akcióhősére, a német Harry Piel karakterére írt sztorik *Harry Piel a vakmerő detektív* sorozatnéven kezdenek el futni a *Szfinksz Kiadó* gondozásában, de az egyéb krimik (*Fantomas*, *Nick Tom*, *Nobody*⁴⁵) és a rasszista „sárga veszedelem” hullámát meglovagló *Fu Manchu különös történetei* (szerzője Sax Rohmer) is jól fogynak. A vadnyugati történetekből az indiánellenes (Lányi 1995) *Buffalo Bill, a vadnyugat hőse* sorozatok és az *Indiánus történetek* (Braun Nyomda, 1923–1926?), a kaland- és sporttörténetekből a *Doktor Kubb, a világjáró érdekesítő kalandjai* (1922–1925) és a *Miszter Herkules, sportkalandok* (1923–24), a romantikus kiadványokból a Tutsek Anna szerkesztette *Százszorszép Könyvek*⁴⁶ válnak kelendővé, mindannyian főként az ifjúság körében.⁴⁷ A nemesponyva időközben félnemessé válva változatos formában tűnik fel: a *Singer és Wolfner* kiadó szép kivitelezésében az *Egyetemest Regénytár* (1885–1931) már jó ideje zsebkönyv formátumban, a *Milliók Könyve* (1915–1920) és a *Koronás Regények* (1917–1920) nagyalakú füzetformátumban jelenik meg. A direkt az erkölcsnemesítés szándékával megjelent ellenponyva-kísérletek közül kiemelkedik a Szent István Társulat több mint 300 füzetet megélt *Népiratkák* (1886–1919) sorozta.

Modern ponyva – aranykor

A magyar ponyva aranykora az 1920-as-1930-as évek és 1942/1945 közé datálható – ekkora Magyarország „ponyvanagyhatalommá” (Grób 2021a) vált. A korszak elmélyült is-

---

ilyen működését, és Moly Tamásról is köztudomású, hogy néhány Nick Carter az ő tollából született meg” (Forbáth 1925: 10). A sorozat laptükrén még ez a fontos kitétel is szerepelt: „Kölcsönkönyvtárakban és olvasókönyvtárakban e füzetek nem tarthatók.”

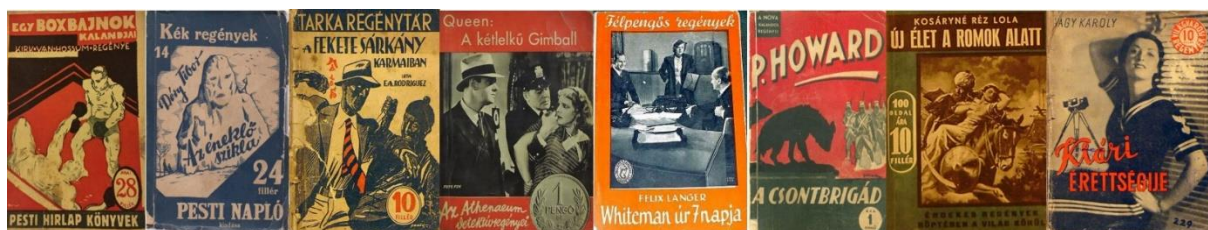
⁴⁴ A sorozatot Mikolász Sándor nyomdász-könyvkereskedőhöz és Zigány Árpádhoz mint fordítóhoz kötik általában. A Nick Carter kiadójának tragédiája címen 1912-ben a jogtulajdonos sorsáról értesülhettek a rajongók: „Európában amerikai mintára Eichler Albert könyvkiadó honosította meg a füzetes detektívregényeket. Ő adta ki Nick Carter és Buffalo Bill rémes történeteit. Az első években kitűnően jövedelmezett az üzlet, de nemrégben a német kormány szigorúan fellépett a detektívregények ellen és korlátozta elárúsításukat. Ennek következtében Eichler üzlete megbukott és az egykor dúsgazdag könyvkiadó pénteken Drezdában agyonlőtte magát” (Anonymus 1912: 12).

⁴⁵ Robert Kraft (1869–1916) német író detektív hőse. Egy korabeli ajánló szerint „Mert a Nobody az a Sherlock Holmesnél is nagyobb kutatózseni, történetei kalandosak, izgatók, de sohasem sülyednek le az irodalmi színvonal alá. Nobody bejárja az egész világot, belenéz és betekintést enged az orosz nihilisták, az amerikai anarkisták titkaiba, bevilágít az egész világ bűnözőinek életébe, de néprajzi szempontból is érdekes munkát nyújt, mely e mellett tanulságos és könnyed stílusánál fogva mulatságos is. Végül olcsó. Egy füzet ára 30 fillér” (Anonymus 1908a: 4).

⁴⁶ „A Százszorszép Könyvekért minden anya hálás lehet, aki szívében viseli leánya lelki világának fejlődését. Minden hónap tizedikén jelenik meg egyegy teljesen befejezett ifjúsági regény, igazán ízléses kiállításban, tetszetős külsővel, Mühlbeck Károly mesteri illusztrációival ékítve és bámulatosan olcsó árban” (Anonymus 1925a: 171). A nők korabeli kultúrában betöltött szerepéről bővebben lásd: Belovári 2008: 170-173.

⁴⁷ „A fővárosi és vidéki iskolákból a legutóbbi esztendőben mind több panasz érkezett az illetékes hatóságokhoz, amiatt, hogy a középiskolás tanulók, úgy a fiúk, mint lányok, majdnem kizáróan ponyvaregényeket olvasnak” – panaszkodik az *Esti Kurír*. (Anonymus 1925b: 3). Az ifjúság lelkéért folytatott küzdelem sem magyar sajátosság. Chesterton már 1901-ben kénytelen volt síkra szállni a *Defence of the Penny Dreadfuls* c. esszéjével a serdülőkor nélkülözhetetlen táplálékait jelentő ponyvák mellett, melyek többek között bátorságot, nagyvonalúságot és hűséget is tanítanak szórakoztatás közben! (Chesterton 1901). De utalhatunk Walter Benjaminra is, aki hasonlóan viszonyul az ifjúkori ponyvák élményfakasztó kalandjaihoz: „És mivel a távol, amikor havazik, már nem a messzeségbe, hanem a bensőbe vezet, hát Babilon és Bagdad, Akkó és Alaszka, Tromsö és Transvaal a bensőmben terültek. A ponyva enyhe levegője, mely bennük fújdogált, a vérrel és veszéllyel teli helyeket oly ellenállhatatlanul hízelegte be a szívembe, hogy a szív hűséget fogadott az ócska köteteknek”. Benjamin, 2001: 178.

merője, Bálint Gábor szerint: „A két világháború közötti Magyarország egyik irodalmi, kultúrtörténeti jellemzője (például a pesti kabaré mellett) az igen magas számban kiadott füzetes regények, az ún. pesti ponyva jelenléte. Egyik fellendülése a húszas években volt, de az igazi virágkor a harmincas évek közepétől indult meg. Ekkortájt egyre több kisebb-nagyobb olyan kiadó alakult, amely kizárólag ponyvakkal foglalkozott, de néhány nagyobb sajtóorgánium is füzetes sorozatot indított.” (Bálint 2007: 121). Az 1930-as évekre a kiadók különös gondot fordítottak a megjelenésre: „mindegyik sorozatot első ránézésre fel lehetett ismerni, Ugyanakkor a legkiválóbb rajzolókat készítették a könyvfedeleteket, elég csak Sebők Imre, Balázsffy Rezső vagy Pályi Jenő nevét említeni. Ám mint a könyvek és füzetek legsérülékenyebb részét, a borítólapot éri el leghamarabb az enyészet: koszolódik, szakad, letépdik.” (Grób 2013: 6).

3. kép: Az 1930-as évek ponyváit

A ponyvafüzetek elsősorban a trafikokban vagy vasútállomásokon voltak kaphatók: a színes kiadványok drótokra, kifeszített spárgákra csúsztatva vagy dobozokban várták vevőiket.⁴⁸

Egyfajta nyitánynak tekinthetők a *Pesti Hírlap* zsebfomátumú „sárga könyvei”, a *Pesti Hírlap Könyvek* (Légrády, 1927–1942), mely sorozat „a világirodalom legnagyobb és legérdekesebb regényeit jelentette meg és pedig mindenki számára hallatlanul olcsó áron” (28 fillérért); és a *Pesti Napló* 1929-ben indított *Kék regények* sorozata. Bár a zsebben is hordozható, 200 oldalas, újságosoknál kapható, „rendkívül izlées és csinos, rajzos” kék könyvecskék az „igényesség” jegyében készültek – külföldi és magyar szerzőkkel (például Benedek Elek, Tersánszky Józsi Jenő, Déry Tibor) –, 1931-re a *Pesti Napló* felfüggesztette a kiadásukat. A ponyvapiacra belépő, egymással kemény harcokat is vívó⁴⁹ új kiadóknak és sorozatoknak ezután már valóban nem volt megállás. A *Palladis Felpengős* majd *Pengős regényei* (1930–1941), a borítóján az aktuális mozifilmek jeleneteiből kivágott képekkel hódító *Atheneum detektív- és kalandorregényei* (1933–1937) vagy a jellegzetes piros-fekete színekben játszó, Charteris Angyal-regényeit és a P. Howard-történeteket kiadó, a *Nova Kalandos Regényei* (1935-1942) tarolni is kezdtek. Csakúgy, mint a szintén fotókkal operáló, de vegyes zsánerű, sok tehetséges magyar íróknak (Aszlányi Károly, Déry Tibor, Forró Pál, Gergely Márta, Halász Péter, Moly Tamás, Rejtő Jenő, Tabi László) pénzkereseti lehetőséget nyújtó *Világvárosi Regények* (1932–1942). A Stádium Nyomda, mely a ponyvákat kárhóztató félhivatalos kormánylapokat nyomta (Csáki 1988: 48), szintén indít egy sorozatot *Tarka regénytár* (1935–1941) néven. Borítóin csupa izgalmat ígérő címmel: *A holt tenger kísértete*, *Kémek háborúja*, *A mexikói sátán*, *A vágott képű*, *A bronzarcú rém*, *A végzet lovasa*, *A láthatatlan dervis*, *Big Bill*, *az ördöglovas*, *A kilencfarkú*

⁴⁸ „Budapestten a háború előtt csupán 439 trafik volt, addig ma ennek háromszorosa. 1300 dohánytőzsde versenyez egymással, pedig a lakosság száma csak alig száz-százötvenezer lélekszámmal szaporodott” (Anonymus 1939:6).

⁴⁹ Nagyon izgalmasok a pengős regény kiadók birkózásai mint a kapitalista konkurenciaharc tipikus példái. Bővebben: Bálint 2001b.

macska, A piramis titka, Halál a kormánykeréknél. A „grófokról, bárókról, meg nevelőkis-asszonyokról” szóló *Színes Regénytár* és a Courths-Mahlereket is kiadó *Rózsaszínű regények* (1930–193?) zsebkönyvként a lányokat célozta meg, a mára szinte teljesen ismeretlen *Moziélet Regénytára* (1931) minden mozirajongót, az Ijjas Antal-szerkesztette *Új Élet Regénytár* (1936–1944) vagy a remek ismeretterjesztő képes mellékletekkel ellátott *Érdekes Regények* (1941–1944) a katolikus-konzervatív közönséget. Ezekon a sorozatokon felül számtalan kisebb kiadó adott ki filléres füzeteket: *Ampelos, Alfa, Aurora, Duna, Folio, Gong, Hajnal, Hellas, Írás, Iris, Kaland, Keresztes, Központi, Vitéz Rozs Kálmán, Szivárvány* (Grób 2021a)⁵⁰ A *Friss Újság* napilap által kiadott *Friss Újság Színes Regénytára* 1935-től ebben a versengő közegben próbált érvényesülni.

Millió példányszámok, habzsoló olvasók

A Magyar Nemzetpolitikai Társaság 1942. februári összejevetelén dr. Molnár Sándor miniszterelnökségi előadó *Irodalom és ponyva* címmel tartott referátumában sokak számára meglepő adatokat közölt a ponyvakiadásról. „Ma már az a helyzet, hogy a körülbelül egy pengőért árusított ponyvaregény 200.000 példányban, az 50 filléres 150.000 példányban, a 20 filléres 1.200.000 példányban, a 10 filléres 10.000.000 (sic!) példányban jelenik meg havonta. Ez megfelel havi 3.600.000-es példányszámnak.” Az összeadás ugyan nem stimmel és a 10 milliós példány inkább elírás lehet, de a számok kétségtelenül meglepőek. Kovács Máté statisztikája is „erős”: 1938-ban – tudhatjuk meg tőle – „415 ponyvaregényt adtak ki 4-8 milliós példányszámban” (Kovács 1971: 230). Földes László szomorúan konstatálja, hogy míg a szépirodalmi művek egyenként 2500-3000 példányszámban jönnek ki (mert ennél többet nem vásárol belőlük a polgárság) „a ponyvák példányszáma már egészen más képet mutat. Sárga regények kéthetenként vagy havonként 25-30.000 példányban, füzetes regények hetenként 10-15-20.000 példányban jelennek meg” (Földes 1971: 265). A ponyva ráadásul, ha nem csak terjesztési-formátumbeli oldaláról vizsgáljuk, a napilapok folytatásos regényei között is megtalálható: a kitűnő Hárs László, miközben a szerzők átlag honoráriumát számolta – évente Magyarországon 1097 db ponyvamegjelentést ad meg.⁵¹

Hogy kik is azok, akik ilyen tömegesen és tömegben vásárolják a ponyvát, arról több, egymást kiegészítő elképzelés létezik: Urbán László szerint „a városi félművelt rétegek, az álmodozó cselédlányok, inasok, segédek, unatkozó úrihölgyek” (Urbán 1989: 42) forgatják őket. Déry Tibor szerint egyszerűen a „legelnyomottabb sorsúak”, Fodor András szerint azok, „akiknek semmi jót nem ígér az élet” (Fodor 1974: 35), vagyis legszegényebb dolgozó réteg. Nagy Istvánné a ponyvák fő témájának a jobb élet ígérését, a társadalmi felemelkedést tartja, ezért a kispolgárságot jelöli meg fogyasztóként (Nagy 1966: 210). Boldizsár józanul kitágítja a kört: „A középosztálybeli is vásárol könyvet: modern regényt, legfeljebb két pengőig, sok szerelemmel, együgyű erotikával, és filléres detektív-ponyvát. A legtöbb budapesti utcai újságárus ponyva-kölcsönkönyvtárrá alakult át: negyven fillérért adja a pengős regényt és húsz fillérért kiolvasás után vissza is veszi. (Jól tudom: magam is gyakori üzletfele vagyok az egyiknek, hiszen a jó detektívregény néha erős feketekávéval ér

⁵⁰ Az elcsatolt országrészek ponyvakiadványai, pl. a *Brassói Lapok Detektív Sorozata*, a *Temesvári Hírlap Regények* vagy a *Temesvári Pán Könyvtár*, külön fejezetet érdemelének.

⁵¹ Hárs 1938-as kis egyszeregyében 14 db napilappal, 12 db heti/kétheti lappal, 12 db havilappal és 6 db. ponyvaregény hetilappal úgy számolt, hogy évente 3437 db tárcanovella jelenik meg, átlag 80 pengős honoráriummal. Hárs 1938: 445-446.

fel.)” (Boldizsár 1971: 288). Lányi András a „bevándorlók, új városlakók, a még nem integrálódottakat” (Lányi 198: 27)⁵² látja leginkább a soraikban, Veres András a fiatalokra, az olvasásba belépő nemzedékek egészére hívja fel a figyelmet (Veres 2009). Összegezve úgy tűnik, Grób Lászlónak van igaza: „a könyvolvasó nagyközönség minden bizonnyal legszélesebb körben „fogyasztott” terméke a ponyvaregény volt” (Grób 2013: 5).

A Friss Újság napilap (és Gotham City)

Az 1896-ban⁵³, a szegényebb néprétegek számára alapított *Friss Újság* című néplapot a Horthy-korszak ellenzéki orgánumai közé, azok között is a bulvárlapok közé sorolják a sajtótörténészek (Buzinkay 1993). Halasi Andor: „Kossuth szellemében szerkesztett, demokratikus lap”-nak titulálja (Halasy 1959: 282), Sipos Pál viszont inkább „politikailag semleges, majdnem hogy színtelen” sajtónak (idézi Ravasz 1997). Ez a leírás nem esik olyan távol a lap tulajdonosának-igazgatójának, Lányi Zsigmondnak a jellemzésétől, aki „politikamentesen a magyar nép szociális kérdéseivel foglalkozó” periodikumként írta le, (Zolnay 1986: 204), de némiképp távol esik azért a lap, fejlécben hirdetett önképétől: „a harcos kisember lapja.” A 6 fillérért árult, kislakú lap politikai kérdésekben valóban nem nagyon foglalt állást, átfogó magyarázatot meg sem kísérelt adni semmire, híreit nem helyezte tágabb összefüggésbe, a társadalmi problémák okainak feltárását hanyagolta, összefogásra-ellenállásra nem hívott, revizionista volt, mint minden újság ekkoriban és polgárian pacifista; horizontja a kizsákmányoltak napi gondjaiig terjedt a Dutka Ákos főszerkesztő által megfogalmazott „Nagyobb darab kenyeret minden magyar kezébe”-elvét követve.⁵⁴ A szegénység, a nyomor ezer arcát mutatták fel híreikben és rémhíreikben, ám harciasságuk kimerült végül annyiban, hogy megdorgálták a kormányt, és felszólították a helyzet mielőbbi orvoslására. Bűnügyi beszámolóit, minihíreit és illusztrációit révén – akár csak a korabeli hasonszőrű napilapok – mindenesetre gyorsan népszerűvé vált: példányszáma, becslések alapján, a századfordulóra a 90-110 ezret is elérte (Balogh 2014: 128), a Tanácsköztársaság után viszont radikálisan visszaesett, míg fel nem tűnt a színen az új tulaj, Lányi Zsigmond, s el nem kezdődött újra a tudatos lapépítés.

⁵² Meglátását alátámasztja Simkó Tibor szép autobiográf elbeszélése: „... most jut eszembe, ki tudja, Apu nem azért falta-e úgy a ponyvákat annakidején, mert ezáltal akarta a lehető legrövidebb időn belül teljesen birtokba venni az írott magyar nyelvet, s miután ez megtörtént, miután Apu már folyékonyan olvasott, írt és beszélt magyarul, a ponyvaolvasó kedve alábbhagyott?” (Simkó 1989: 253-254.)

⁵³ A már a századelőn kialakuló jelenségről, miszerint a szerkesztőségek „kapitalista vállalatokká” válnak, az újságírói tevékenység pedig egyre jobban bürokratizálódik, professzionalizálódik – Sipos Balázs ír bővebben: Sipos 2002.

⁵⁴ A vállalat felépítése megfelel a kapitalista modellnek: alul a fogyasztó-vásárló „kisember” (egy gyári munkás átlag 1300 pengőt vihetett haza évente) a maga befizetett 6 fillérével; középen az őt „kiszolgáló” lapszerkesztők, munkatársak hierarchikus tömbje (egy időben 250-en is dolgoztak a konszernnél, a főszerkesztő, Dutka Ákos honoráriumra 2500 pengő körül mozgott), felül a tulajdonosok: Lányi 110.047 pengőt, a mellé „betársult” gazdasági igazgató 151.857 pengőt vihetett haza (Zolnay 1986: 204). 1940-es évekbeli könyvszakmai jövedelmekről lásd még Bálint 2000.

4. kép: Árak és „árúk” 1939. szeptemberében a Friss Újságban (ponyvaregény = 10 fillér, sampon = 38 fillér, Származási űrlap = 50 fillér)

A „kitűnően szerkesztett, mozgékony újság” változatos rovatstruktúrával rendelkezett (Zolnay 1986: 201). A húzóág természetesen a rendőri-bűnügyi (bulvár-) blokk maradt (eleinte rajzokkal, majd fotókkal illusztrálva), melyben olyan sűrűséggel szerepeltek a különféle kegyetlen (*Gyilkos bankrablók sortüzes merénylete a Szabadság téren, 16 embert gyilkoltak le az emberevő cigányok, A pesti alvilág garázdálkodása a ligetekben és a Tisza Kálmán téren*) és abszurd (*Törökbálinton ölt a disznósajt; Kokaintól részegen bomlik Budapest éjszakai világa*⁵⁵) esetek, hogy arra még Gotham City lakói megrezzennének egy pillanatra. A pár flekkes bel- és külpolitikai kitekintés mellett az újságban rengeteg szenzációra hangolt szociális hír szerepelt. Találhatunk híradást a szegénységről (*Felvágta a hasát nyomora miatt, Harminckét kilométert gyalogolt 3 pengőért, A hajléktalanság rettegésében él a kiserdei nyomortelep népe*); az árváltozásokról („Mit eszik Budapest?”), a kertművelésről-háztartásról („Kisemberek háza tája”), de a mindennapok lelki gondjairól is (ezeket a glosszákat a kitűnő Szederkényi Anna írta.⁵⁶) A lapban voltak továbbá folytatásos regények,⁵⁷ novellák, néha versek, sőt tréfás képregénytörténetek⁵⁸, valamint ingyenes jogtanácsok, balesetbiztosítási ajánlatok, rejtvények, rádióújság, moziműsor, viccrovat és apróhirdetés is. (Ez utóbbiban 10 fillért kértek egy szóért, ami a két, néha két és fél oldalnyi, sűrűn szedett rovatot tekintve, csinos summát tesz ki.) A többszínnyomásos hétvégi, vasárnapi számban gyerekrovat futott, szép, színes illusztrációkkal. A befektetett munka eredménye 1939-re a 180.000-es (vasárnaponként: 220.000-es) példányszám (Zolnay 1986: 207–208), illetve az 500.000-750.000 pengő között mozgó profit lett (Zolnay 1986: 213).

A közelgő háború, a faszízlódó légkör a *Friss Újságra* is kihatott, mind személyi állományában (az árjásítást formailag végrehajtják a szerkesztőségben, igaz, közben próbálnak

⁵⁵ Kerepeszki Róbert külön tanulmányt is szentelt a két háború közötti kábítószerfogyasztásról: Kerepeszki 2022.

⁵⁶ Az író témái legtöbbször társadalmik: írt többek között a gyermekéheztől, a lelkileg elhanyagolt, a családban izolálódott fiatalok kétségbeeséséről, az erdélyi magyarok üldözöttségéről, a világháború miatt veszélybe került állatkertekről, de még a hadi sírok gondozásának szükségességéről is.

⁵⁷ A *Friss Újság* folytatásos regényeinek szerzői között találhatjuk a „magyar ponyva Balzacját”, Kemény Gyula hírlapírót (álnevén Csomori Gyulát), akinek például a „Háborúban a világ” című regényét több, mint 300 részben közölte a lap, 250-500 szavas csomagocskákban.

⁵⁸ Ezeket a szó buborékos, kilencpaneles sztorikat különböző szerzők írták, és többnyire Jeney Jenő és Balázsfy Rezső rajzolta. Lásd Bayer Antal Képregénymúzeum című weboldalát:

[https://kepregenymuzeum.blog.hu/2019/06/06/hajas ur mint turista friss ujsag](https://kepregenymuzeum.blog.hu/2019/06/06/hajas_ur_mint_turista_friss_ujzag)

kiszervezni munkákat az üldözött kollégáiknak), mind szerkesztési elveiben (pl. Származási úrlap-reklám). Miközben a háborúba lépés előtt igyekeztek semlegesek maradni (némi angolszász szimpátiát is kifejezve), a bűnügyek ugyanolyan fontosak maradnak.

Friss Újság hírei 1940. januárjának első két hetéből:	
Összeszürkált fiatal lány holtteste a mezőn	Fényes finn győzelmek
Kéményseprő szerencsés zuhanása a háztetőről	Amerika sikra száll a kis nemzetek függetlenségéért
Országos hajsza a csecsemőgyilkos után	Anglia és Franciaország megsegíti a finneket
Két legény halálos fokospárbaja	Bátor nyugalommal állunk a harcoló Európa közepén
Nyakkendő helyett hurkot kötött férje nyakába	Magyar-olasz sorsközösség
Vakmerő rablótámadás a Tigris utcában	Angol hajók harca német repülőgéppel és búvárhajóval
Halálos háborúság a szendrői cigánysoron	Olaszország közvetít Magyarország és Románia között
Órákig kínozhatta áldozatát a merénylő inas	Kereskedelmi hajókat süllyesztettek el a németek
Kárpátaljai mészáros izgalmas farkaskalandja	Százezer ember a szovjet hadsereg eddigi vesztesége

*5. kép: A Friss Újság bűnügyi-bulvár
és világpolitikai hírei 1940 januárjának első két hetéből*

A *Friss Újság Színes Regénytára* 1935. januárjában indult le, és nagyban épült a lap bűnügyi rovatára, a legelső szám ráadásul szépen rímelt egy épp akkor történt rablásra: „Az egész ország a szabadságtéri gyilkos bankrablók elfogatásának hatása alatt áll. Az élet olyan regényt irt, amelyhez foghatót csak a legkivételesebb regényírók tudnak kitalálni. Most jelent meg a Friss Újság Színes Regénytárában Segesdy László A Bíbor Banda című regénye, mely nemcsak túlszárnyalja az életet, de az író itt előre megsejtette, megérezte az eseményeket” (Anonymus 1935: 5).

6. kép: Híradás a gyilkos bankrablásról a Friss Újságban, 1935. január 1.

A Friss Újság Színes Regénytára

A Friss Újság Színes Regénytárát 1935 és 1942 között adta ki az Általános Nyomda, Könyv- és Lapkiadó Rt., s egy-egy alkalmat nem számítva 10 fillért kért érte. A 206 számot megélt, kéthetente (csütörtökönként) megjelenő füzet sorozat szerkesztője formailag Dutka Ákos, a *Holnap-antológia* egykori költője, a Friss Újság főszerkesztője volt, a gyakorlatban inkább Lestyán Sándor (RNL 1935/21), az árjásítási időszakot követően pedig (talán) Zolnay László, aki egyszerűen „piff-puff ponyvasorozatnak” nevezte a vállalkozást (Zolnay 1986: 258).⁵⁹

7. kép: A Friss Újság Színes Regénytára (1935–1942) Balázsfy Rezső-féle borítói

A 20cm x 13cm-es nagyságú füzetek terjedelme hol 80, hol 96 oldalra, az utolsó időkben csak 40 oldalra rúgott, alapszíne sárga volt, de mivel több színnel nyomták, a címlap grafikai élénk színekben pompáztak. Az ominózus grafikákat és a regényeken belül elszórt

⁵⁹ Azért „talán”, mert visszaemlékezésében szinte semmi konkrétumot nem ír a sorozatról, és még a megjelenés rendszerességét is rosszul tudja.

fekete-fehér illusztrációkat Balázsffy Rezső (1885–1973) grafikus, festőművész⁶⁰ készítette, a borítókat általában úgy, hogy vagy a címet rajzolta meg „szó szerint” (*Halott a sínek mellett*), vagy a cselekmény egy fontos részletét emelte ki (*A csodató banditája*) vagy a montázs felé elmozdulva az antagonistá arcképét szúrta be egy mozgalmas jelenetbe (*A halálraítélt város, Sárga ellenség*). A címek, melyek minden esetben jóval nagyobb és olvashatóbb tipográfiával rendelkeztek, mint a szerzők nevei, a szenzáció-izgalom jegyében tipikusnak mondhatók. Minőségjelzős címek (*A repülő sorsjegy, A fekete sárkány, A titokzatos repülő, A suttogó cowboy*); birtokos jelzős címek (*A rózsák atyja, Az arany nap papjai, A farmer kincse, A kalóz kincse, A légió varázslója*); egyszavas címek (*Mesekastély, Halál-farm, Örökösök, Kígyófészek, Kincshiénák*); mondatcímek (*Ne bántsd Jimmyt!, U 99 előre! Szerencse fel! Nem vagyok kém*). A kiadvány megjelenése profizmust sugallt, az azonnali sorozatbeazonosíthatóság szabályának tökéletesen megfelelően, paratextusai pedig a további vásárlási szándék felkeltését is gördülékenyen szolgálták: felsorolták bennük a korábbi köteteket és elérhetőségüket, beharangozták a következő számot (természetesen magában *Friss Újság*ban is folyamatosan reklámozták a regényeket), és a keresztretjvény megfajtóinak „értékes ajándékokat” ígértek (nadrágtartó, kölnivíz, borotválkozókészlet).

8. kép: A *Friss Újság Színes Regénytárának* reklámja a *Friss Újság* napilapban

A sorozat másik jellegzetessége – a konkurens *Világvárosi Regények* és a *Tarka regénytár* sorozatokhoz hasonlóan – a kizárólag magyarokból álló szerzőgárdája volt, amelynek tagjai eleinte saját nevet használtak, s csak a zsidótörvények (és a baloldaliakat üldöző gyakorlat) bevezetését követően álltak át az utólag nehezen beazonosítható magyar fedőnevekre, álnevekre. E szerzők általában literátor-publicista emberek voltak, akiknek mes-

⁶⁰ „1916-tól mintegy harmincezer rajza jelent meg napi- és hetilapokban, a *Borsszem Jankótól* a *Friss Újságig*. Készített könyvborítókat, plakátokat, ex libriseket, sőt vezető tagja volt az ex libris-gyűjtők egyesületének is. ...az akvarellisták és portréfestők egyesületének, de szerepelt tárlaton az újságrajzoló művészekkel éppúgy, mint az arcképfestők társaságával” (Csordás 2018: 7).

tersége az írott szó, legyen az költészet, regényírás, forgatókönyvírás, színműírás, szerkesztés, műfordítás, de leginkább hírlapírás, és a *Friss Újság* munkatársaiból, illetve informális köreiből verbuválódtak⁶¹. A szerzők között az idősebb generációból ott volt Csermely Gyula (1866–1939) ügyvéd, író, műfordító, színdarabíró, a *Friss Újság* és számtalan más napilap folytatásos regényeinek írója, Varsa Imre, a *Friss Újság* nyomdásza, korrekтора, akinek a háborús élményeiről szóló könyve, a *Három év a cári Oroszországban! Egy hadifogoly naplója* a húszas években feltűnést keltett. Ebbe a körbe tartozott a frontot szintén megjárt, s háborúellenes aktivistává vált Kóródy Béla (1901–1944) mártír újságíró; az *Ördöglovas* és egy korai magyar indiánregény (*Vah-ta-vah és a somos erdő mohikánjai*) szerzője, a várostörténeti író, ezer cikket gyártó újágíró Lestyán Sándor (1896–1956); vagy a már emlegetett, közel két tucat regényt író Szederkényi Anna (1882–1948). A regénytár alkotói között volt még Vécsey Leó (1893–1945), a rendőri riport mestere, a *Magyar Detektív* majd a *Magyar Rendőr* szerkesztője⁶² (mellesleg költő, színpadi szerző és rengeteg krimi műfordítója). Moly Tamás (1875–1957), a tehetséges kalandregény- és krimiíró (állandó nyomozójának neve Vörösbegy), Csurka Péter (1894–1964) és Hamvas H. Sándor (1896–1967), akik számtalan álnéven írtak más kiadóknak is kisregényfüzetet, vagy Jártó Lajos, akiről semmit sem tudunk, és Székely Lajos, akiről csak azt tudni, hogy a legtöbb cowboyregényt írta a *Friss Újság Színes Regénytárába*.⁶³

---

⁶¹ A levelezési rovatból kiderül, hogy olykor „külsősök”, „amatőrök” is próbálkoztak, és küldtek be regénykézirátokat – kevés sikerrel.

⁶² Vécsey Kondor Vilmos Budapest-regényeinek is egy visszatérő szereplője, de a két világháború között játszódó novelláskötetében is többször feltűnik. Ugyanebben a kötetben az egyik szereplő, egy szerkesztőségi titkárnő a *Friss Újság Színes Regénytárából* Lestyán Sándor 1935-ös a *Halálfejes pillangó* című füzete olvassa (Kondor, 2012: 82).

⁶³ Kézenfekvőnek tetszik, hogy ők is álnevek, strómannevek, de még Zolnay sem tudta utólag visszafejteni (jónéhány másik névvel együtt), kik lehetnek mögöttük. Lehet, hogy afféle ernyőnevek és több szerzőt takarnak. Jártó Lajos történeteinek fókuszában mindig nők szerepelnek, amiből akár valamelyik írónőnk közreműködésére is következtethetünk.

6

KEZEKET FEL!

*A banda rosszul dolgozott,
Egy lépést elhamarkodott,
A rendőrgyűrű fojtogat,
Elvágta az egérutat.*

*Emberfia nem menekül,
De mégis, mégis, egyedül
Utat tör köztük a vezér,
Kezéhez tapad annyi vér.*

*Szemfüles női detektív
Mégcsak segítséget sem hív,
Előkapja a pisztolyát:
„Kezeket fel!” — rá így kiált.*

*Mielőtt vinnék bitófára
Mi az utolsó kívánsága?
Elovasná a nagy regényt
Mely leírja történetét.*

*Friss Újság Színes Regénytára,
109 oldal, 10 fillér az ára
„Kezeket fel!” az új kötet,
Melyet mindenütt megvehet.*

9. kép: Fábrián Pál: Kezeket fel! című füzetének sete-suta verses reklámja a Friss Újságban, (1936. május 15. péntek)

A sorozat fő műfajai a detektív-, a kaland- (ez lehet a gyarmatosítás égisze alatt légiós-, kalóz-, távolkeleti, esetleg dzsungeltörténet, kémregény vagy akár sportregény), illetve a vadnyugati történetek voltak (ezutóbbiak néha 'crossoveresítve'⁶⁴, például a *Cowboy a városban* című kisregény farmerei, cowboyai összefognak a detektívekkel, hogy legyőzzék a banditákat) – minden esetben az elmaradhatatlan szerelmi szállal és hepienddel (házasságkötéssel). Az aktuálpolitikai változások nemcsak a szerzők személyére hatottak, hanem időközben a műfajra is: mivel a bűnügyi történetek urbánus jellegüknél fogva szociologikusabbak, politikusabbak, ezért 1938 után egyre inkább a vadnyugati kalandok vették át a helyüket. A cowboytörténetek tényleg nem sok vizet zavarnak, biztosak lehetünk benne, hogy a bankárok vagy a tisztára kikent-kifent ficsúrok, akik rendes embernek tetetik magukat, valójában a szegényebb farmerek földjére és talpraesett mátkájára vágyanak, ám nem eszik olyan forrón a kását! Pontos lövésekkel, kocsmai ökölpárbajjal minden orvosolható (Jártó Lajos: *A doggtanya rejtelve*, Vajda Albert: *Rejtélyes gyilkos*; Gömöri Lajos: *Vadnyugati kísértet*). A sorozat utolsó darabjai műfajilag már egyértelműen magukon

⁶⁴ A crossover „nem műfajként, inkább a szereplőkkel való manipuláción alapuló szövegalkotó eljárásaként határozható meg” (Benyovszky 2019: 141).

viselik a kort: a direkt politikai üzeneteket hordó, nemzeti büszkeséget-virtust erősítő történelmi művek próbálják átmenteni a kaland kliséket (Juhász Lajos: *Péter vitéz*, Rózsa András: *Szól a kakas már*, Kurt László: *Háromszéki tüzes harangok*), ám minden esetben csak fogcsikorgatva sikerül nekik (Nagykárolyi Etelka: *Szerencse fel!* Erős Gyula: *Pest-budai mézeskalács*). Érdekes műfaji hiány itt és más magyar sorozatoknál is a tiszta fantasztikumé. Ponyvafüzeteink között, nemzetközi összehasonlításban, jóval ritkábban találhatunk spekulatív műveket, tudományos románcot, „sci-fit”⁶⁵ vagy akár metafizikába hajló rémtörténeteket. Márton György az *Ember, aki másképp lát* című műve, melyben a főhős villanyszemével átlát a Föld másik oldalára, ezen kivételek egyike.

10. kép: Balázsfy montázsborítója: Az antagonista arca és a cselekmény egy részlete

A regények fő világszemléleti fogalmai közé tartozik a „sors”, a „szerencse” és a „véletlen”, melyek az egyén kiszolgáltatottságát, a társadalomban betöltött passzív szerepét sugallják, de fontos orientációs pont a „szerelem-házasság” fogalompárja és a „hazaszereteté” is, melyek valamiféle nemzeti polgári identitást próbálnak erősíteni. Ha meglepő is, de a történeteknek nem kis része magyar vonatkozású (pl. Segesdy László: *Bíbor Banda*, *A sárga sátán*, Kóródy Béla: *Ferdeszemű sátán*, Szatmári Sándor: *Fehér asszony, fekete férfi*, Rózsa Endre: *Győz a lelkiismeret*, Zobray József: *A halál lehellete*, Gyenes Róza: *Az alvilág lilioma* stb.). Ehhez kapcsolódik az egyik gyakori motívum: a szerelem és a hazaszeretet konfliktusa. Az ilyen jellegű történeteknél a különböző nemzetiségű szerelmespárok bol-

⁶⁵ A kivételek közé sorolható a máig azonosítatlan szerzőségű *Doktor Kubb, a világjáró érdekesítő kalandjai* című ponyvasorozat egyes darabjai a 1920-as évekből. És természetesen a ponyvákra szakosodott, számtalan álnevet használó Barsi (Rodriguez) Ödön egyes sci-fijeit vagy sci-fi jegyeket viselő írásai: például a *Nova Kalandos Regényei* sorozatában megjelent *A sugárzó holtest* vagy a későbbi *Az úrhajó* és *Az üstökös* című regények. Említésre érdemes a 30-as évekből Koszterszitz József (Koszter atya) *Fulgur* című, ifjúsági, utópikus sci-fi regénye is, mely ugyan folytatásos regényként jelent meg a *Magyar Cserkész* folyóiratban, de a különböző visszaemlékezések ponyvaélményként detektálják. A két háború közötti korszakú magyar sci-firől bővebben lásd: Sárdi 2011.

dogságát épp nemzeteik ellenségeskedése kezdi fenyegetni, ami lojalitásválasztásra kényszeríti őket. A megoldás: „a haza minden előtt” és „a szerelem mindent legyőz” elveinek együttes alkalmazása – egy meseszerű feloldásban (Segesdy László: *A sárga ellenség*, Kádár Ferenc: *U 99 előre!* Kubinyi László: *A légió varázslója*.)⁶⁶

A sztorik jó része tulajdonképpen „felemelkedéstörténet”, akárcsak a legtöbb népmeséé: a szegénysorban (munkanélküliségben!) vergődő jóra való fiatalember, különféle kalandokat, erőpróbákat követően kiérdemli, hogy a tisztos polgári munka világába lépjen. Ez a világ, sok esetben a rend hivatalos védelmét (hivatalos nyomozói, hírszerzői szerepet) jelenti. A legjobban sikerült meséket ebben a zsánerben Segesdy László tudta írni: a *Regénytár* nyitó darabja, az 1935-ös *A Bíbor banda* például egy szociografikus ihletettséggű krimi. A történet szerint egy jól szervezett, fegyveres rablóbanda sikeresen fosztogatja Budapest pénzintézeteit, mígnem egy erős, bátor, munkanélküli ifjú szemtanúként bele nem keveredik egyik akciójukba. A tettvágygal teli Vörös Sándor ezután élete kockáztatásával és szerelme segédletével lebuktatja a bűnszervezetet, s jutalma a házasság és a hivatalos állományba vétel lesz. *A Bíbor banda* cselekményei közé Segesdy hézagmentesen tud illeszteni ugyanakkor egyéb mondanivalót is: „Persze a pénz nem érzi az időjárást, a pénznek mindegy, hogy hány fokot mutat a hőmérő, a pénzt csak a gazdasági élet lázmérője érdekli, mely még az ő igen nagy hatalmának kereteit is szabályozza, Igen a pénz nagy úr, s érdekes, hogy mégis a kisemberek... cipelik egyik palotából a másikba.” Az évek óta munkanélküli, de folyton munkakeresésben élő főhősről megtudjuk, hogy a „kenyér és érvényesülési hajsza koravén ifjút csinált belőle”, a korszakról megtudjuk, hogy: „manapság nem lehet máshogy érvényesülni, csak protekcióval.” A narrátor figyelme még a város peremére is kiterjed:

„Hat óra után néhány perccel megindult az emberáradat az Új Textilgyár kapuján kifelé és elöntötte a szegényes utcákat. A hatalmas gyár alkalmazottai, munkások, tisztviselők hagyták el munkahelyeiket és igyekeztek hazafelé, sietve, hogy elérjék a legközelebbi villamost vagy autóbust. Közel kétezer embert foglalkoztatott ez a nagyüzem, s a pestkörnyéki gyárnegyed lakóinak jó része itt kereste sovány kenyerét.”

Segesdy következő regényében, *A sárga sátánban* is tovább vitte hőstét, az immár detektívvé emelkedett Vörös Sándort: ebben a műben egy fiatal, kedves szerelmespár segítőként tűnik fel (kiegészülve a még nála is profibb Vidor Géza detektív főfelügyelővel), akik egy veszélyes kémügybe csöppentek. A nyomozás során megint apró társadalomkritikai korrajzzal örvendeztet meg bennünket:

Berky Károly *„huszonhat éves korában még nem tudott mit kezdeni az életével. Az érettségi után azonnal bekerült nagybátyja kis banküzletébe és két esztendeig robotolt a karrier minden reménye nélkül. Nem sokat keresett... A kis bank hirtelen összeomlott, helytelen tőzsespekulációk vitték a romlásba, s nagybátyja nem bírta el a bukás következményeit. Öngyilkos lett. Egy fillér sem maradt utána, mert vagyontát teljesen fölemésztették a hitelezők követeléseit. Károly azóta alkalmi munkákból: másolásból és könyvelésből élt. Kis albérleti szobája volt a Józsefvárosban.”*

A város szürke régióira itt is rávetül a tekintet: *„Lalo kocsmája a Csikágó egyik sötét mellékutcájában volt. Piszkos pincehelyiség, melynek bejárata semmit nem árult el az avatatlan járóelőknek. Éppen olyan volt, mint a többi bormérés, ahová a nép egyszerű gyermekei járnak, hogy olcsó, de rossz borokkal altassák el magukban az élet fájdalmait.”* A polgári

⁶⁶ Akad osztálykülönbségeket „feloldó” melodráma is: „A földi élet nem más – írja Székely Lajos *Aki gyűlöli a pénzt* című füzetének kedvcsinálója –, mint tülekedés a gazdagság után. A mi hősünk egy mámoros hajnalon rájön, hogy őt csak a pénze miatt tiszteli mindenki. Megutálja a gazdagságot. A rongyosbálban találja meg élete boldogságát. Sok okos gondolat mellett rengeteg kedves jelenetben, páratlan fordulatokban gyönyörködik az olvasó” (Székely Lajos: *Aki gyűlöli a pénzt*, 1939).

béke erőszakos megrontói e füzetekben általában pénzsomjas, megveszekedett banditák (akik akár kalózként tengeralattjáróval is garázdálkodhatnak, mint Székely Lajosnál *A tenger banditáiban* vagy repülővel, mint Barát Endrénél *A halál a levegőben* című füzetben) és ellenséges kémek (őrült tudós is van). A regények ellenségképe a még élő „sárga veszedelem” és az orientalizmus hagyományát is itt-ott tovább viszik: Kóródy Béla *A ferdeszemű sátánjában* a féktelenül szenvedélyes Omar herceg mesterkedéseivel, szerelemféléstésével és elvetemült maláj lakájával kell szembenéznie a hős magyar jogásznak; Thury Zoltán *A sárga kígyóbőr* című regényében a kínai embercsempészet bűnös titkaiba láthatunk bele, Péter S. Sándor gonosz kínai kalóza, Fu *A déltenger ördögében* több mint ördögi. A bűn azonban sosem marad igazságszolgáltatás nélkül: a legmeghatóbb, didaktikus példa Juhász Lajosé. *A vörös nyakkendőben* egy rabló fejébe költözhetünk be, aki ártatlanságát bizonyítandó önálló nyomozásba kezd; s mire kilogikázza, hogy ki az igazi tettes, végleg elmegy a kedve a bűnözéstől, és újra perecárus lesz.

A műfajok szemlézésekor nehéz elmenni még két sajátosabb mű mellett. Az egyik, a nyolc másik füzetet is jegyző Jártó Lajos *Elveszett regénye*, mely szöveg a ponyvaregény és a „valós élet” kapcsolatát, dinamikáját mutatja meg, figurázza ki. A ponyvákat elmarasztaló írások visszatérő vádja volt, hogy belőlük az ifjúság és szegényebb réteg kedvet kap a bűnhöz, sőt, elkövetési módszerekkel, tippekkel is szolgál nekik⁶⁷. Az *Elveszett regény* valójában egy ellopott ponyvaregény-kézirat története, amelyet gonosz banditák oroznak el, hogy a briliánsan kiagyalt rablási technikáit lemásolhassák. A banditák végül a regény írónőjét, Myrna Cadickot (a nagysikerű – Hitchcock filmjén ironizáló – *Egy lépcsőfok hiányzik* című, folytatásos-regény alkotóját) is elrabolják, hogy aztán szakmányban gépelhesse nekik tovább ötleteit. Egy fess-bátor, fiatal cowboy azonban keresztülhúzza a számításait.⁶⁸ A másik rendhagyó regény *A légió varázslója* Kubinyi Lászlótól (feltehetően álnév). Légióstörténetekkel és légiósparódiákkal tele volt a kor Rejtő Jenőnek (és Nagy Károlynak) köszönhetően, ám Kubinyi 1942-ben egyenesen megidézi és tovább írja a Mester alaptréfáját! Nyitópárbeszédében ugyanis két rabló ekképpen osztozkodik a zsákmányon:

- „Jó, de nekem üzleti kiadásaim is voltak a munkánál!
- Miféle újabb maszlagolás ez?
- Na, igen, a késem. Bennmaradt egy pasasban.
- Hogy ez milyen piszok. Az ember már nem találhat megbízható, becsületes társat egy betöréses gyilkossághoz! Romlik a világ!”

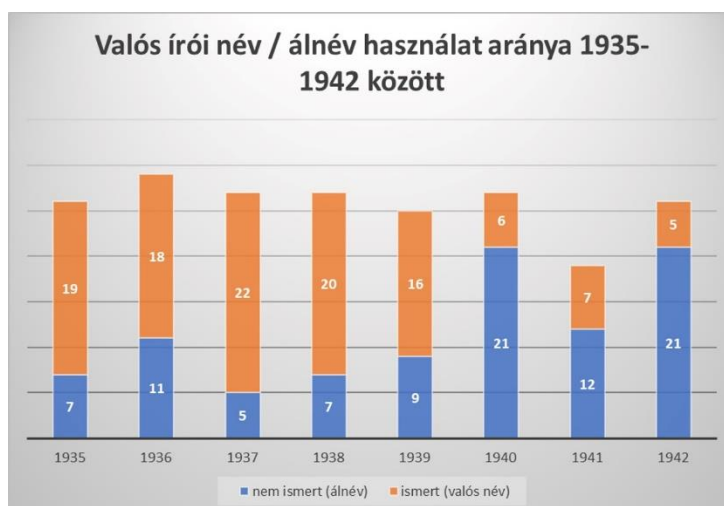
Korlenyomatok a ponyvákból

A Friss Újság Színes Regénytárát érintő politikai hatások (elsősorban a Második zsidótörvény és az egyre erősödő antiszemitizmus nyomán) legfeltűnőbbben a szerzők, illetve az álnevek használatában mutathatók ki. Az 1940-es évektől megfordul az azelőtti arány, s csak elvétve találunk valós szerzői neveket a címlapokon.

⁶⁷ A ponyva kriminalizálására-démonizálására a sok példa közül lássunk csak egyet. Egy 1929-es Pesti Napló-cikk egy fiatalos rabló motivációját egyértelműen a ponyvához köti: „Legutóbb Nick Carter »Lehullott az álarc« című alkotását olvasta és ebből arra a felismerésre jutott, hogy a rablótámadásokat veszélytelenül lehet végrehajtani elhagyott utakon magános nőekkel szemben. Innen merítette az ötletet, amelyet végre is hajtott azon a környéken, ahol lakik és amelynek terepét igen jól ismeri” (Anonymus 1929: 4).

⁶⁸ Az 1939-es kisregény közel áll a „metaregény” (a regény megalkotásáról szóló regény) műfajához, melynek legismertebb darabjait pár évvel később Feleki Klára (*Ponyvasátor, avagy így írunk mi*, 1941) és Rejtő Jenő (*A detektív, a cowboy és a légió*, 1942.) írta.

1. ábra: Az álnévhasználat változásai a Friss Újság Színes Regénytárában

A háború előzményeinek vagy magának a II. világháborúnak a hatását kevésbé lehet észlelni a füzetsorozat tartalmában⁶⁹, hacsak nem sorolunk közé minden kémregényt („Az európai feszültség előreláthatólag magával fogja ragadni Amerikát” – morfondírozik egy szereplő a *Kémek harcában*) vagy valamilyen csodafegyver (altatógáz, az úrbe kiteríthető elektromos függöny, tengerbe vezethető védelmi elektromos háló stb.) megszerzéséért folyó kalandot, de „nyomok” azért akadnak. Ilyen lehet Segesdy 1937-es *A sárga ellenség*-ének egy kitétele, melyben a félig japán, félig mexikói-brazil hősnő vívódásait ismerhetjük meg: „Ő, hogy titkolta, hogy rejtegette akkor színes származását az intézet fehér növendékei előtt... „fehérnek” volt bejegyezve, titkolóznia kellett, hogy meg ne tudják japán származását, különben nem lett volna nyugta, hogy „színes” létére át akar csúszni a fehérekhez... Aztán mégis kiderült a nagy titok és Ciro-Co-nak nem volt nyugta többé, kinevették, sértegették és elhúzódtak tőle.”. S később: „Nem a bőr színe fontos, hanem az emberi lélek tisztasága.”. Az efféle, az üldözöttek mellett nyíltan kiálló szövegek a negyvenes évekre eltűntek. Haranghy Miklós 1942-es Morton professzora (*Professzor Morton telepe*) – Wells *Dr. Moreu szigete* nyomán – inkább már csak indirekten mutatja fel a kor örületét. „Nagyon jól megfelelnek az (emberkísérleti) céloknak azok – magyarázza a címszereplő –, akik az erkölcsi világrenddel bármi oknál fogva szembe kerültek, a társadalomból kirekesztettek: a bűnözők népes világa (korábban: az elmebetegek) ... sajnos odáig nem jutottam el, hogy egy úgynevezett kultúrlényen is kipróbálhassam az átalakító műtétet.”

A dicsőbb múltba visszanyúló⁷⁰ regények ellenségei lassan már nem az örölt tudósok és haszonleső banditák, hanem olykor az ország lakói: „megmutathatjuk, hogy nemcsak a nyílt ellenséget tudjuk leverni – mondja a derék Péter vitéz, a Fekete Sereg katonája, mikor

⁶⁹ Gyakorlatban a háborúval jelentkező „ponyvarendelet” hatása annál egyértelműbb volt. 1942. július 17-én ugyanis „megjelent a bizonyos körök által már régóta sürgetett ún. „ponyvarendelet”, amely éppen az olcsó kiadványok megjelenését korlátozta a háború miatti papírhányra hivatkozva. Eszerint a három pengőnél alacsonyabb áron forgalomba hozott könyvet, füzetet stb. csak miniszterelnöki engedéllyel lehetett előállítani. Az engedélyezéshez ívenként tíz pengő eljárási díjat kellett fizetni. A kérelmezési kötelezettség visszamenőleg is érvényes volt 1939. január elsejétől, tehát az azóta megjelent kiadványokat is engedélyeztetni kellett.” (Bálint 2001b: 98). A ponyvafüzet-sorozatok zöme, köztük a *Friss Újság Színes Regénytára*, 6 hónapon belül megszűnt, néhány sorozat ezután is kibírta 3 pengő feletti áremeléssel vagy „zugkönyvkereskedésekbe” szorult; válaszként 1944-ben 5 pengőre emelik a ponyva értékhatárát. A rendeletről bővebben: Csáki 1988 és Grób 2021b.

⁷⁰ A nem intézményesített nevelés mellett a hivatalos oktatáspolitikai irányvonala is ez volt természetesen: „Az 1938-as tanterv – magyarázza Albert B. Gábor - a „múlttal való lelki azonosulás” útján akart nemzeti célokra nevelni” (Albert B. 2019: 46).

az otthoniak ki akarják forgatni vagyonából, házasságából – *de a bujkáló gonoszt is a hájánál fogva hurcoljuk a napfényre*”. (Juhász Lajos: *Péter vitéz*)

Nagykárolyi Etelka *Szerencse fel-jében* csakúgy, mint Rózsa András kuructörténetében (*Szól a kakas már*) vagy a széthúzás a magyarok átka és/vagy az izoláció:

„(Rákóczi) – *Magunk maradtunk. Ez a maroknyi nép, itt a Tisza-Dunaközén megint csak saját erejére támaszkodhat.*

(Bercsényi) – *És ha tényleg magunk maradtunk... Csak annál tartósabb a győzelem. Az ő oldalukon a pénz, a miénken az igazság, az élni akarás.*”

A háborúval kapcsolatban legegységesebben Kádár Ferenc *U 99, előre* című regénye fogalmaz 1941-ben, az angol-német flották tengeri ütközeteiről, a tengeralattjárók hadászati jelentőségéről is értekező mű ezt kiabálja az olvasó arcába: *„Mit törődik valaki azzal, hogy ő is meghalhat... Majd, ha béke lesz! Most háború van!”*.

Tízfilléres krampuszok

Az általam megismert-elolvasott *Friss Újság*-regények nem sok sátáni tulajdonsággal rendelkeznek, hacsak a főként a cowboytörténeteikre jellemző unalmat⁷¹ nem tekintjük a sötét úr egyik attribútumának. A transzcendenciára ugyan csekély az érzékük, de különben jellemzően rendpártiak, hazafiasak, rettentően szemérmesek (a prudéria a ponyvákra amúgy is jellemző), és a „piff-puff cselekmények” ellenére pacifisták. Nyelvileg-poétikailag-stilárisan semmi kiemelkedőt nem tudnak felmutatni, egyedül a hangulatteremtő, oldalszaporító tájleírásaiknál/időrajás-jelentéseiknél érződik néha, hogy szerzőjük valaha a költészet szent ligetében is kedvtelve időzött. *„Nincs művész, aki barátságosabb, megnyugtatóbb képet tudna festeni, olyan békés, lágy színeket tudna keverni – írja Gömöri Lajos a Vadnyugati kísértetben –, és olyan fenséges hangulatot tudna teremteni, mint amilyent a préri nyújt a maga valóságában, a kezdődő estén. Mintha a végtelen óceánon lennénk, ahol teremtett lélek nem mutatkozik, csak az ég és a föld van közöttünk, és az esti szellő lágy fuvalma a levegőben...”*

Rejtő Jenő, ponyvaírásról szóló elbeszélésében, „metaponyvájában” (Thuróczy 2016: 130), *A detektív, a cowboy és a légió*ban a tájleírásmodulról nem beszél, helyette a leendő ponyvaíró lelkére azt köti, hogy kerülje az eredetiséget és a reformokat („*az ékszer legyen nyakék*”), mert az olvasó gyűlöli az ilyesmiket. „Euklideszi-elvként” a vonzó és érdekes epizódok kihagyása mellett tör lándzsát, javasolja, hogy a rejtélyek Kuala Lumpurban játszódjanak, mert olyan jól hangzik, hogy az antagonista mindig legyen öngyilkos, mert az mindent leegyszerűsít, s hogy legyen benne mindig zsarolólevél, fenyegetőlevél⁷² (lehetőleg „Halálfejesek” aláírással). Nos, e szabályoknak a *Friss Újság Színes Regénytára*, szinte

⁷¹ Halász Péter ponyvaíró, ponyvatörténész például nem kedvelte gyerekkorában ezt a sorozatot, inkább a többit olvasta (Halász 2007: 12).

⁷² Rejtő Jenő: *A detektív, a cowboy és a légió* = *Uő: Az utolsó szó jogán*. Budapest, Magvető, 1967. <https://mek.oszk.hu/01000/01045/01045.htm> Ha már Rejtő, és ha már fenyegetőlevél, akkor, az örökkévalóság nevében, lehetetlen nem idézni egy valós korabeli esetet, Kovács Lajos kazánfűtőét, aki ponyvaregényekből mérítve ötletét, Fekete Kéz aláírással, rendkívüli udvariassággal fenyegetett meg egy gönyüi földbirtokost. Levele, mely országos hírűvé tette néhány napra így hangzik: *„Felkérem Nagyságos Uram, hogy ezen kérésemet előírás szerint a legnagyobb pontossággal teljesíteni méltóztassék. Magyarországon létezni nem bírok, mert tehetségem nincs semmi. Elszántságom akkora, hogy ember felfogni nem bírja. A Gönyü felé vezető úton tessék megállani a 3-as kilométerjelzőke előtt, ott van egy villanyvezetési oszlop, annak tövébe tessék egy kis lyukat ásni. Méltóztassék nagyon ügyesen, vízmentesen becsomagolni kétezer pengőt és azt oda tenni. Úgy tessék kérésemet intézni, hogy azt csak a Nagyságos Ur és én tudjam. Nagyon ügyesen tessék csinálni. Tessék jól meggondolni a dolgot Nagyságos Uram. Az életben még ilyen emberrel dolga nem volt. Ha erről a dolgról a hatóságoknak csak egy mákszemnyit is méltóztatik jelentést tenni, akkor bosszúságomat mint a világ legsorsüldözöttebb embere fogom megtenni. Revolverből személyesen fogom lelőni. Maradok Nagyságos Urnak legalázatosabb szolgája.”* A Vanek

minden elemében eleget tett. Aki nem hiszi, járjon utána az OSZK-ban. (Vigyázat, hétfőn zárva tart!)

Források⁷³

- BARÁT Endre: *Halál a levegőben*. 1939. június 1. (118)
 GYENES Rózsa: *Az alvilág lilioma*. 1935. február 28. (5)
 ERŐS Gyula: *Pest-budai mézeskalács*. 1942. szeptember 1. (199)
 GÖMÖRI Lajos: *Vadnyugati kísértet*. 1942. április 9. (191)
 HARANGHY Miklós: *Professzor Morton telepe*. 1942. április 23. (192)
 ILLOVSZKY Géza: *Kémek harca*. 1940. augusztus 1. (147)
 JÁRTÓ Lajos: *A Doggtanya rejtelve*. 1942. május 21. (194)
 JÁRTÓ Lajos: *Az elveszett regény*. 1939. november 9. (129)
 JUHÁSZ Lajos: *A vörös nyakkendő*. 1937. szeptember 23. (74)
 JUHÁSZ Lajos: *Péter vitéz*. 1942. december 17. (203)
 KÁDÁR Ferenc: *U 99 előre!* 1941. december 18. (183)
 KÓRÓDY Béla: *Ferdeszemű sátán*. 1935. március 28. (7)
 KÓRÓDY Béla: *Halott a sínek mellett*. 1936. december 31. (55)
 KUBINYI László: *A légió varázslója*. 1942. július 16. (197)
 KURTA László: *Háromszéki tüzes harangok*. 1942. július 16. (198)
 MÁRTON György: *Ember, aki másképp lát*. 1935. március 14. (6)
 NAGYKÁROLYI Etelka: *Szerencse fel!* 1942. október 17. (201)
 PÉTER S. Sándor: *A Dél-tenger ördöge*. 1942. január 29. (186)
 RÓZSA András: *Szól a kakas már*. 1942. december 2. (202)
 SEGESDY László: *A Bíbor banda*. 1934. november 1. (1)
 SEGESDY László: *A sárga ellenség*. 1937. július 1. (68)
 SZATMÁRI Sándor: *Fehér asszony, fekete férfi*. 1936. április 23. (35)
 SZÉKELY Lajos: *A tenger banditái*. 1938. június 2. (92)
 SZÉKELY Lajos: *Aki gyűlöli a pénzt*. 1939. május 2. (116)
 T. THURY Zoltán: *A sárga kigyóbőr*. 1940. november 21. (155)
 VAJDA Albert: *Rejtélyes gyilkos*. 1941. szeptember 25. (177)
 ZBORAY József: *A halál lehellete*. 1936. július 16. (41)

Korabeli források

- Anonymus (1906): Csak azért is! *Népszava*, 1906. augusztus 12. 3–4.
 Anonymus (1908a): Nobody. *Országos Ellenőr*, 1908. július 5. 21. 4.
 Anonymus (1908b): A vasúti könyvautomaták. *Az Újság*, 1908. február 6. 14.
 Anonymus (1912): A Nick Carter kiadójának tragédiája. *Pesti Hírlap*, 1912. február 11. 12.
 Anonymus (1917): Kiadók beszélgetnek. *Borsszem Jankó*, 1917. december 2. 2.

úr tartálékönérzetével még épphogy rendelkező Kovács Lajost ezek után háromhavi fogházra ítélték (Anonymus 1931: 4).

⁷³ Az adatok Grób László bibliográfiájából származnak. Az adatok sorrendje: Szerző, cím, a megjelenés pontos napja, sorozatszám (Grób: i.m. 2013).

- Anonymus (1922): Naponta 4-5 új ponyvafüzet jelenik meg Budapesten. *Új nemzedék*, 1922. október 25. 7.
- Anonymus (1925a): Százszorszép Könyvek. *Új Idők*, 1925 augusztus 16. 171.
- Anonymus (1925b): Mit olvasnak a pesti iskolás gyerekek? A fővárosi és vidéki iskolák szigorú intézkedést sürgetnek az elszaporodott ponyvasport- és detektívregények ellen. *Esti Kurír*, 1925. jún. 10. 3.
- Anonymus (1927): A ponyvairodalom halálos áldozata. *Friss Újság*, 1927. szeptember 21. 4.
- Anonymus (1929): Egy 14 éves polgárista diák 3 pengő 50 fillér adóssága miatt sorozatos rablótámadásokat követett el. *Pesti Napló*, 1929. május 28. 4.
- Anonymus (1931): „Revolverből személyesen fogom lelőni. Maradok nagyságos urnák legalázatosabb szolgája”. *Friss Újság*, 1931. augusztus 30. 4.
- Anonymus (1935): A Bíbor Banda elfogatása. Amikor a regény megelőzi... *Friss Újság*, 1935. január 4. 5.
- Anonymus (1939): A trafikengedélyek, a bélyegjuttalék és a vasárnapi záróra. *Friss Újság*, 1939. május 13. 6.
- Anonymus (1942): Harc a ponyvairodalom ellen. *Pesti Hírlap*, 1942. február 12. 8.
- Anonymus (1943): A tudományos ponyvairodalom és a munkásság. *Népszava*, 1943. január 15. 5.
- Anonymus (1944): Bonyolult szellemi és tőkekapcsolatok az elszaporodott könyvkiadók-nál. A precosti hiénától a Nyilas Veráig. *Új Magyarország*, 1944. február 10. 5.
- Balásy Dénes (1912): Ki olvasta Nick Cartert? *Néptanítók Lapja*, 1912, április 4. 14–15.
- Bodnár István (1941): Meddig áraszthatja még el a ponyvafüzeteivel ez országot a Hellas, a Duna- és Auróra Könyvkiadó Vállalat. *Magyarság*, 1941. április 6. 9.
- Feleki Klára (1941): *Ponyvasátor avagy így írunk mi*. Budapest: Dr. Vajna és Bokor Kiadó.
- Forbáth László (1925): Nick Carter élete és halála. *Világ*, 1925. augusztus 9. 10.
- Hárs László (1938): Írónak lenni. *Szocializmus*, 28(9–10), 440–446.
- Kállai László (1936): Böngészés egy nagy magyar könyvkiadó emlékirataiban. *Nyomda- és Rokonipar*, 1936. augusztus 15. 2–3.
- Mándy Teréz (1933): A filléres irodalom. *Korunk* 8(2), 145–147.
- Ranschburg Viktor (1900): A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe. *Corvina*, 1900. január 30. 12–15.
- Rejtő Jenő (1942): A detektív, a cowboy és a légió. Uő: *Az utolsó szó jogán*. Budapest, Magvető, 1967. <https://mek.oszk.hu/01000/01045/01045.htm>
- Sándor István (1939): Sherlock Holmes és társai. *Élet*, 30(41), 605–607.
- Schultze, Ernst (1911): *Die Schundliteratur. Ihr Wesen. Ihre Folgen. Ihre Bekämpfung*. Buchhandlung des Waisenhauses.

Irodalom

- Albert Gábor, B. (2006): *Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középkorai történelemkönyvek a Horthy-korszakban*. Pépa: Pannon Egyetem.
- Albert Gábor, B. (2019): Az „első órák” történelemtankönyvei a második világháború hullámverésében (Korirányok, geopolitikai irányváltások 1938 és 1945 között a jelenkortörténeti részek tárgyalásakor). *Neveléstudomány*, 7(3–4), 45–53. DOI: <https://doi.org/10.21549/NTNY.27.2019.3.3>

- Anonymus (2017): A ponyva királyai: Sherlock Holmes a ponyvahős. In: *ekönyvespolc-online*. 2017. okt. 5. URL: <http://ekonyvespolc.hu/krimi-konyvek-szerzok-regenyek-novellak/a-ponyva-kiralyai-sherlock-holmes-a-ponyvahos/>
- Bálint Gábor (2000): Nagy jövedelmek a könyvszakmában, 1942. *Magyar Könyvszemle*, 116(1), 100–103.
- Bálint Gábor (2001a): A pesti ponyvaipar leleplezése a Magyarországon, 1941-ben. *Magyar Könyvszemle*, 117(4), 484–487.
- Bálint Gábor (2001b): A Palladis, az Athenaeum és a Nova „egypengős” perei 1936-ban. *Magyar Könyvszemle*, 117(1), 83–99.
- Bálint Gábor (2007): A pesti ponyva virágkora az 1930-as és 1940-es években. *Magyar Könyvszemle*, 123(1), 121–133.
- Balogh János Mátyás (2014): *Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában: A budapesti sajtóipar születése*. Budapest, (Disszertáció)
- Bárány Tibor (2011): Szépirodalom vs. lektúr. *Holmi* 23(2), 249–270.
- Barbier, Frédéric (2005): Utószó. In: Febvre, Lucien – Martin, Henri-Jean (szerk.): *A könyv születése*. Budapest: Osiris.
- Békés István (1966): *Magyar ponyva Pitaval: A XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig*. Budapest: Minerva.
- Belovári Anita (2008): A nők társadalmi helyzete a két világháború között, az 1929. XXX. Törvénycikk női választhatóságról szóló parlamenti vitája kapcsán. *Acta Scientiarum Socialium*, 11(28), 165–174.
- Belovári Anita (2011): *Közművelődés és iskolán kívüli művelődés a két világháború között a Dél-Dunántúlon*. Budapest: ELTE BTK [Disszertáció].
- Belovári Anita (2013): „Valljuk meg...a falunak nem is igen van viszonya a könyvvel” : Népkönyvtárügy a két világháború között. *Acta Scientiarum Socialium*, 15(37), 101–108.
- Benjamin, Walter (2001): Ponyva. In: Uő.: *„A szirének hallgatása”. Válogatott írások*. Budapest: Osiris, pp. 177–178. (Fordította: Szabó Csaba)
- Benyovszky Krisztián (2019): *Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara.
- Boldizsár Iván (1971): „Nemes ponyva” és a középosztály. In: Kovács Máté (szerk.): *A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Budapest: Gondolat, pp. 287–289.
- Buzinkay Géza (1997): Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed*, 5(2–3). 31–47.
- Buzinkay Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest: Haza és Haladás Alapítvány.
- Chesterton, G. K. (1901): A Defence of Penny Dreadfuls. In: Uő.: *The Defendant*. London: J. M. Dent and Sons Ltd.
- Csáki Pál (1988): A ponyvairodalom „megrendszabályozása” az 1940-es évek elején. *Magyar Könyvszemle*, 104(1), 41–53.
- Császtvay Tünde (1997): A Hét bagoly esete a magyar irodalomban. *Budapesti Negyed* 5(2–3), 243–264.
- Deczki Sarolta (2018): A ponyva megújítója: Rejtő Jenő. *Híd*, 13(6–7), 105–113.
- Domokos Áron (2014): Borító-sztori, avagy a könyv arcai. *Könyvjelző*, 9(1–2), 36–37.
- Domokos Áron (2016): A könyv mint dísz tárgy, ajándéktárgy, fétis. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság*. Komarno: International Research Institute, pp. 373–382.

- Domokos Mariann (2023): „Az arany ember vagy a rongyos bankó” : Valutareform a ponyván. In: Balogh Gergő (et.al. szerk.): *Poétai ökonómiák: Költészet és gazdaság az irodalomtörténetben*. Pécs: Verso, 141–163.
- Fetzer, Günther (2019): *Das Taschenbuch*. Tübingen: Attepmto Verlag.
DOI: <https://doi.org/10.36198/9783838551555>
- Fodor András (1974): Így éltünk a Major utcában. *Budapest*, 12(4), 34–35.
- Földes Ferenc (1971): Hogyan jut el az irodalom a szegény néprétegekhez. In: Kovács Máté (szerk.): *A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Budapest: Gondolat.
- Fullerton, Ronald A. (2016): *The Foundations of Marketing Practice: A history of book marketing in Germany*. London-New York: Routledge.
- Grób László (2012): *A magyar ponyva képes bibliográfiája 2. Palladis 1 pengős regények/Az Athenaeum detektívregényei*. Máriabesenyő: Attraktor.
- Grób László (2013): *A magyar ponyva képes bibliográfiája 5, Friss Újság Színes Regénytára*. Máriabesenyő: Attraktor.
- Grób László (2021a): Kultúrharc a világháború közepén: a Horthy-korszak művelődéspolitikája a ponyva ellen. In: *huszárvágás-online*. URL: https://huszarvagasblog.hu/a_ponyyva_a_horthy_korszakban.html (2022. 08. 05.)
- Grób László (2021b): A ponyva tündöklése és bukása 2. In: *huszárvágás-online*. URL: https://huszarvagasblog.hu/a_ponyva_tundoklese_es_bukasa.html (2022. 08. 05.)
- Habermas, Jürgen (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása: Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Budapest: Gondolat. (Ford: Endreffy Zoltán)
- Halasi Andor (1959): Utószó. In: Dutka Ákos: *A nagy kaland*. Budapest: Magvető, pp. 273–283.
- Halász Péter (2007): Nevek és regények. *Amerikai Magyar Népszava*, 2007. január 19. 12.
- Hansági Ágnes (2014): *Tárca – Regény – Nyilvánosság: Jókai Móra és a magyar tárcaregény kezdetei*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Hauser Arnold (1982): *A művészet szociológiája*. Budapest: Gondolat. 631–749. (Ford: Görög Lívია)
- Huck, Christian (2013): The Total Mobility of the Dime Novel Detective. In: *Perspectives on Mobility*. Eds. Ingo Berensmeyer and Christoph Ehland. Amsterdam, New York: Rodopi, pp. 31–49. DOI: https://doi.org/10.1163/9789401209649_004
- Jäger, Ernst (1988): Der Kampf gegen Schmutz und Schund. In: Estermann, Monika et. al. (eds.): *Herausgegeben von der Historischen Kommission des Börsenvereins des Deutschen Buchhandels e. V.* BuchhändlerVereinigung GmbH Frankfurt am Main. pp. 163–191.
- Kálai Sándor (2016): A magyar (Kelet-Európai) médiakultúra első szakasza (1840–1920). Úó: (szerk.) *Médiakultúra Közép-Kelet-Európában*. Erdélyi Múzeum Egyesület, pp. 25–38.
- Kerepeszki Róbert (2022): „Kokaintól részegen bomlik Budapest éjszakai világa” : Kábítószerek, „alvilág” és sajtónarratívák a két világháború közötti magyar fővárosban. *Clio Műhelytanulmányok*, 1. sz. Budapest: Clio Intézet.
- Kiss Gábor Zoltán (2010): A Literatura és a ponyva aranykora: Széljegyzetek a hazai tömegirodalom történetéhez. *Alföld*, 61(2), 97–104.
- Kókay György: (1997): *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Budapest: Balassi. URL: <https://mek.oszk.hu/03200/03233/>
- Kondor Vilmos (2012): *Magda, a bestiális Népszínház utcai mindenese*. Budapest: Agave.

- Kovács Máté (1971, szerk.): *A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Budapest: Gondolat.
- Lányi András (1988): *Az írástudók áru(vá vá)lása*. Budapest: Magvető.
- Lányi András (1995): Az újpesti indiánusok. Ponyvaregények a húszas években. *História*, 17 (3), 25–26.
- Marosi Éva (1956): Forradalmi ponyva 1942-ből. *Magyar Könyvszemle* 72(4), 313–317.
- Migozzi, Jacques (2016): A médiakultúra napja keleten is felkel: összegzés és perspektívák egy kutatás beindításához. In: Kálai Sándor (szerk.) *Médiakultúra Közép-Kelet-Európában*. Erdélyi Múzeum Egyesület. pp. 11–25.
- Mikos Éva (2015): Regék a magyar előkorból: Folklor, irodalom és közköltészet Tatár Péter Rege kunyhójában. Csörsz-Rumen István (szerk.): *Doromb 4. Közköltészeti tanulmányok 4*. Budapest: Reciti. pp. 387–405.
- Nagy Istvánné (1966): A Horthy-korszak „középosztályának” irodalmi ízléséről. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 3. Budapest, pp. 195–224.
- Nagy Péter, H. (2022): Epidemiológiai ponyvaelemzés. Robin Cook *Járvány* című regényéről (és kontextusairól). *Helikon*, 68(1), 132–150.
- Ottlik Géza (1997): *Buda*. Budapest: Európa.
- Pogány Péter (1978): *A magyar ponyva tüköre*. Budapest: Magyar Helikon. (Magyar tipográfia)
- Ravasz István (1997, szerk.): *Magyarország a második világháborúban – Lexikon A–Zs*, Budapest: Petit Real.
- Révay Mór János (2006): *Írók, könyvek, kiadók*. Hn: Kiss József.
- Révay József (2007): *Pályám emlékezete*. Hn: Családi kiadás. URL: <https://mek.oszk.hu/22900/22923/22923.pdf>
- Sárdi S. Margit (2011): *Magyarország- és Budapest-jövőképek a két világháború között*. MASFIT, URL: <https://sites.google.com/site/scifitort/tanulmanyok/magyarorszag-es-budapest-joevokepek-a-ket-vilaghaboru-koezoett>
- Simkó Tibor (1989): Kilenc vadlúd az égen. *Irodalmi Szemle*, 32(3), 242–263.
- Sipos Balázs (2002): Irodalom és újságírás viszonya a 20. század első felében Magyarországon. *Médiakutató* 3(9), 65–77.
- Sipos Nikolett (2020): „A nagyváros az öngyilkosság melegágya.”: *A Horthy-kori Budapest öngyilkosságainak kontextusai (1929–1941)*. Clio Műhelytanulmányok, 6. sz. Budapest: Clio Intézet.
- Sonnevend Péter (2011): Művelődés, olvasás és könyvtár a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban 2. rész. *Könyvtári Figyelő*, 21(4). 747–773.
- Teller Katalin (2023): Olcsó könyv- és füzet-sorozatok tömegfogalma az 1870–80-as és az 1920-as években. In: Hites Sándor, Rózsafalvi Zsuzsanna, Somorjai Szabolcs (szerk.): *Az irodalom-üzlet: Vállalkozás és kultúra a könyvkiadásban*. Budapest: PIM. pp. 125–145.
- Tóth Dóra (2023): Ponyvanemesítési üzlet. In: Hites Sándor, Rózsafalvi Zsuzsanna, Somorjai Szabolcs (szerk.): *Az irodalom-üzlet: Vállalkozás és kultúra a könyvkiadásban*. Budapest: PIM. pp. 83–105.
- Thuróczy Gergely (2016): *A megtalált tragédia. Rejtő Jenő emlékére*. Budapest: PIM.
- Török Zsuzsa (2015): „Legtermékenyebb összes női íróink között”. Beniczky Lenke és a könyvpiar a 19. század második felében. *Irodalomtörténet*, 96(4). sz. 375–399.
- Urbán László (1989): Gumiarcú és társai. *Múzsák: múzeumi magazin*, 20(1), 42–43.
- Veres András (2007): A ponyva klasszikusa. In: Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.) *A magyar irodalom története, III*. Budapest: Gondolat, pp. 381–389.

Veres András (2009)? „Roll over Beethoven” : Gondolatok az elit- és tömegkultúráról. *Alföld*, 60(5), 3–23.

Voit Krisztina (2000): Előszó. In: Uó: *A budapesti sajtó adattára 1873–1950*. Budapest: Argumentum.

Zolnay László (1986): *Hírünk és hamvunk*. (Tények és tanúk sorozat). Budapest: Magvető.

SUMMARY

The Ten-Penny Satan: The pulps and the Friss Újság's Colour Novel Library series

It is estimated that by the beginning of the 1940s, 200,000 copies of one-pound novels, 150,000 copies of fifty-penny novels, 1,200,000 copies of twenty-penny novels, and 2,000,000 copies of ten-penny novels were published. The interwar period of the pulp and the 1940s ("the golden years of the pulp") can be examined from various angles. The works in question can be approached from the point of view of institutional structures (publishers, strategies, series), from that of the relationship between the state and the market ("culture war": regulations, decrees) as well as from that of the discourse patterns of the public (debates about the pulp). Alternatively, pulps can be classified on the basis of genre-related criteria (western, legionary, adventure, youth, fantastic etc.) and their readers' expectations. The study at hand investigates the *Colour Novel Library* of the Hungarian daily newspaper *Friss Újság*. More specifically, the more than 200 titles, sold for 10 pennies each, that appeared every second week in this pulp series between 1935 and 1942. A brief look at *Friss Újság* and pulps published elsewhere in the same period will also be part of the overview. We will see how pulps published in *Friss Újság* bear traces of the war atmosphere. Furthermore, a wealth of classification criteria will be presented on the basis of which a firm typology of pulps could be set up.

Keywords: pulp fiction, popular culture, dime novels, 2. World War, Friss Újság, Colour Novel Library

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.